

MODRA
PTICA
LETO
X.

MODRAPTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša din 100.—. Posamezna številka din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemaajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 10. ŠTEVILKE

SEPTEMBER

Vladimir Bartol: Nevarna idila

Janko Lavrin: Iz popotnikovih zapiskov

Zapiski:

Thomas Mann: Schopenhauer (*M. M.*)

Poročila

Razno

Ali se hočete igranje naučiti ruščine?

V kratkem izide v naši založbi

(kot izredna knjiga)

poljuden učbenik ruskega jezika, ki ga je napisal

PRIV. DOCENT DR. ALEKSANDER ISAČENKO

in ki ima naslov

„NE BOJMO SE RUŠČINE“

Nikomur se ni treba več bati težav ruščine, ker ga ta knjiga brez učitelja igraje uvaja v vse skrivnosti tega najbolj razširjenega slovanskega jezika. Ta knjiga je bila nam Slovencem že dolgo potrebna; od učenca zahteva samo ljudsko-šolsko izobrazbo, ne da bi bila pri tem suhoparna in šolarska. V zabavnih berilih, anekdotah in razgovorih iz vsakdanjega življenja se naučimo vsega, kar je treba znati o slovnici, izgovoru in besedilu ruščine. Knjiga nas uči tiste moderne ruščine, ki se dandanes govori, in navaja čitalca, da se priuči tudi praktičnemu in aktivnemu znanju tega jezika. V knjigi »Ne bojmo se ruščine!« boste našli zanimiva berila o športu, letalstvu, o filmu in gledališču, o polarnih ekspedicijah, pa tudi o ruskem zemljepisu in zgodovini, tako da vam bo služila ta knjiga tudi za najvažnejše informacije o ruskem življenju. Tudi literatura ni prikrajšana: našli boste pesmi ruskih klasikov in celo ruski prevod Prešernovega »Slovo od mladosti«. Uganke, reki, pregovori in karikature delajo to koristno knjigo posebno privlačno. »Ne bojmo se ruščine!« izvira izpod peresa mladega ruskega docenta na naši univerzi dra. Aleksandra Isačenka. Knjiga je pisana v modernem pravopisu, upošteva pa tudi staro ortografijo, tako da bo vsak, ki jo bo predelal, z lahkoto nadaljeval z izpopolnitvijo svojega znanja. Prav v Ljubljani ruskih knjig ne manjka: »Ruska matica« v Ljubljani razpolaga s knjižnico 6000 ruskih knjig (klasično in moderno slovstvo, znanstvena literatura itd.), ki jih rade volje pošilja izposojevalcem tudi na deželo. Nadejamo se, da se boste tudi vi zanimali za to knjigo in jo takoj naročili.

Knjiga bo obsegala okoli 200 strani in stane za naše naročnike vezana din 62.— (za nenaročnike din 88.—)

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

POROČILA ZALOŽBE

PROGRAM

rednih knjig za prihodnje leto

Založba Modra ptica ima redni knjižni program za prihodnje leto skoro že zaključen. Objavila ga bo v posebnem prospektu, ki ga bodo prejeli naročniki ta mesec, ali pa bo priložen prihodnji številki Modre ptice. Dela, ki bodo izšla, bodo izredno aktualna in pomembna. Kakor po navadi bodo izšle štiri obsežne knjige, in sicer trije prevodi ter en originalen čez vse zanimiv slovenski roman, ki bo pomenil svojevrsten dogodek za naše čitajoče občinstvo. Izmed treh prevodnih knjig bo ena prevod iz najnovejše srbske literature. To delo, ki je doseglo v Srbiji, a tudi že pri drugih narodih silen uspeh, je pretresljiva kronika borb, trpljenja in zmag, ki jih je doživljala srbska vojska v letih 1914.—1918. Lahko rečemo, da na svetu še ni izšla knjiga, ki bi tako nazorno in verno prikazala vojno in življenje vojaka v strelskem jarku, kakor ga prikazuje ta knjiga. Ostali dve, tudi silno zanimivi knjigi, sta izbrani iz zapadnega slovstva.

MARJA BORŠNIK ŠKERLAK

AŠKERC

je pred kratkim izšel. Naročniki, ki ga morda še niso prejeli, ga prejmejo za gotovo že v par dneh. O tem pomembnem delu bomo še poročali v naši reviji.

Kot četrta redna knjiga za tekoče poslovno leto roman češkega pisatelja

KARLA NOVEGA

SAMOTNI KŘEŠIN

Delo izide koncem tega meseca in bomo o njem poročali v prihodnji številki revije.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

NEVARNA IDILA

VLADIMIR BARTOL

(Nadaljevanje)

Po večerji je stopil k njihovi mizi doktor Cimerman. Dejal je, da je prišel pozdravit dami, v resnici pa menda zato, da bi utešil svojo in svojega omizja radovednost, kdo da je elegantni tujec.

Verbnik se mu je predstavil.

»Jutri dopoldne sem vas itak nameraval obiskati.«

Povedal je, kateri zdravnik mu je priporočil toplice, kar je doktorju Cimermanu očitno laskalo.

»Da, da, velikomestno življenje,« je dejal, »to je strup za želodec. Red v želodcu je red v krvi in red v krvi je red v živcih. Vsega tega v velikem mestu ni. Zato so vsi meščani bolni na živcih. Samo narava nas lahko reši. Vsi umetni medikamenti so toliko, kot izganjanje vraga z belcebubom. Moderna medicina pa tava po slepih hodnikih. — Vi se pa kar zgodaj zglasite v moji ordinaciji, da vam preiščemo srce in obisti.«

Verbnik se sicer ni povsem strinjal z nazoni tega Aeskulapovega adepta, vendar mu je zatrdno obljubil, da bo prišel.

Ko je doktor Cimerman odšel, je dejala gospa s trudnim smehljajem:

»Dober človek, toda mož starih nazorov. Ko sem mu pred leti zaupala, da si bom dala izrezati žolčne kamne, se je prijel kar za glavo.«

Potem se je kmalu poslovila.

»Trudna sem in moram leči. Zaspala itak ne bom še zlepa. Brati bom poizkusila. Da me le glava ne bi preveč bolela. Ti pa, Julka, le še delaj družbo gospodu.«

Nato se je obrnila k Verbniku:

»Kaj hočete, napol je že gospodična in od življenja itak nič nima, ko ima mene bolno in mora večno prenašati moje sitnosti.«

Julija je smeje odkimala.

»Mamo spremim, potem se takoj vrnem,« je dejala in odšla za gospo.

Verbnik se je hitro skrtil za časopis, da bi kdo ne prisedel ali ga poklical k drugi mizi.

*

Gospa Bradna je ovdovela, ko je bilo Juliji osem let. Njen mož je bil železniški uradnik in ker je umrl še razmeroma mlad, je prejerala po njem le majhno pokojnino. Pogosto se je pritoževala, da jo je bilo ravno toliko, da nista mogli s hčerko ne živeti, ne umreti. Poleg vsega tega je mučilo gospo Bradno še tisoč raznih bolezní, da ni bila sposobna za nobeno službo. Vir vsega svojega gorja je videla v tem, da se je bila

poročila z državnim uradnikom, ki ni imel premoženja. Strahovito se je kesala svoje »mladostne zablode«, kot je imenovala svoj zakon. Ni si mogla odpustiti, da se je bila dala zavesti »črnim brčicam« in »prikupljivemu nasmehu«. Zdaj, po njegovi smrti, je šele zasovražila svojega moža. Pogosto je govorila, da je mož, ki nič nima, in se poroči, zločinec in rabelj svoje družine. Vse življenje in vesoljni svet je gledala skozi svojo majhno pokojnino in skozi svoje boleznj. Kako je zdaj zavidala svoji prijateljici Zofki, ki so jo bili starši v mladosti prisilili, da se je poročila z bogatim, toda postarnim trgovcem! Zofka je bila njenih let. Toda če ju je videl zdaj kdo skupaj, bi utegnil smatrati gospo Brandno za njeno mater ali teto. Zofka se je oblačila elegantno. Vozila se je v letovišča in v velika mesta na zabave. Okrog nje je plesal cel roj kavalirjev. Do gospe Bradne je čutila nekakšno pomilovalno dobrotljivost. Rada jo je obdarovala in sleherne počitnice ji je podarila zadostno vsoto denarja, da je mogla s hčerko v kakšno skromnejše zdravilišče. Gospa Bradna je bila prijateljici hvaležna. Vendar so jo pekle dobrote, ki jih je morala prejemati od nje. Zato je stavljala Juliji gospo Zofko za zgled, zaklinjajoč se, da, če bi bila sama še enkrat mlada, bi v vsem posnemala njeno pot.

Zadeve denarja in službe so bile jedro skoraj vseh pogovorov med materjo in hčerjo. Ko je zdaj Julija pospremila mater v sobo, je zavzdihnila gospa Bradna:

»Kako inteligenčen in simpatičen gospod! Kakšna škoda, da je samo navaden državni uradnik! Pred seboj ima sicer kariero, toda kaj mu pomaga, ko pa mora že tako mlad po zdraviliščih. Gorje revi, ki bi ga vzela za moža!«

Julija jo je poslušala in se tiho muzala. Vajena je bila takih pripomb in se je niso prav nič dotaknile. Ona je imela svoj svet in je tudi na materine izkušnje gledala po svoje, čeprav ji je v marsičem pritrjevala.

»Romantika in zakon sta dvoje. Če se združita, je to zločin.«

Julija je vdano prikimala.

»Prav za prav mi je zdaj žal, da sem povabila Pera in onega drugega osla, da me jutri obiščeta,« je dejala. »Gospod iz Beograda je zrelejši in veliko bolj simpatičen. In tisočkrat zanimivejši. Toda kdo je mogel vedeti v naprej? Tisti Ivan me zalezuje s svojimi pesmimi o ne vem kakšnih prekucijah v vesoljstvu, ki niso nič manj tečne, kakor so neslane in nadute. Tak bedak! Hotela sem mu predstaviti Pera, da bi se zbadala in bi se jaz pri tem vsaj malo kratkočasila. Toda nagnala ju bom, če bosta le kaj pisnila.«

»Tako je prav. Le zabavaj se, otrok moj. In temu gospodu si tudi všeč. Tako te je gledal! Le veseli se svoje mladosti, ko že tvoji mami ni bilo dano! Pametna si itak sama dovolj!«

»Brez skrbi, mamica.«

Gospa Bradna se je spravila v posteljo. Julija jo je poljubila.

»Lahko noč, srček,« ji je želela gospa. »In ne ostajaj predolgo zunaj, da se ne prehladiš.«

*

Ko je Julija vstopila, jo je Verbnik takoj zapazil izza časopisa. Niti najmanj se ni spominjal, kaj je bil čital. Pohitel je k njej in ji brez besede sledil iz hiše.

Šla sta skozi vas, ki je bila že vsa temna. Na nebu so sijale zvezde. Od nekod iz daljave sta slišala fantovsko petje. Sem ter tja je za njima zalajal pes.

Zavila sta na poljsko stezo.

»Kam me vodite?« je Verbnik končno prekinil molk.

»Videli boste.«

Nemo ji je sledil. Pogledal je okrog sebe.

»Kako dolgo že nisem videl tega,« je naposled dejal. »Namreč neizmernega prostora med nebom in zemljo. V mestu je vse tako tesno in vase zaprto, kot da bi bil človek v škatli.«

»Dá. lepo je zvečer na deželi,« je odvrnila. »Toda morata biti vsaj dva. Samota je skoraj prestrašna. — Ali jih čujete? To so moje žabe. Koncert vprizarjajo. Gotovo so že opazile najino bližanje. To sem vam hotela pokazati nocoj.«

Verbnik se je posmejal.

»Peljete me torej h koncertu?«

»Dá. Slišali boste, kako zanimivo je to. Žabe namreč zmerom z nekom tekmujejo v kričanju. Samo poslušajte! Komaj utihnejo črički, že začno tudi žabe počasneje in v daljših presledkih regljati. Komaj se pa črički spet oglasijo, pa zaženo žabe tak vrišč, da vse prevpijejo.«

»Vidim, da se dobro na vse to razumete, Julka.«

»Predvsem vas prosim, da mi ne rečete Julka, marveč Julija, če se mi nočete resnično zameriti. Julka mi reče lahko samo mama. Vsi ostali me s tem samo jezé.«

»Dobro, dobro. Tudi meni je Julija bolj všeč.«

»Tako je prav. Zdaj pa tiho, da jih prezgodaj ne preplašiva.«

Previdno sta se bližala gozdnemu parobku. Pod njim se je svetlikala dolga ploskev. To je bil »ribnik«, v katerem so bile žabe.

Prijela ga je za roko in ga potegnila za seboj na trato. Žabe so druga za drugo umolknile in naenkrat — plums, plums, so poskakale v vodo. Na gladini so se zalesketali kolobarji.

»Prestrašile so se naju. Pazite! Zdaj bodiva čisto mirna. Kmalu se bo spet začela tekma.«

Nekaj časa sta čakala nepremično na mestu. Zdaj je Verbnik točno razločil žabje glave, ki so se začele prikazovati sredi kolobarjev. Zdaj je kvaknila ta, zdaj ona, kot da bi uglašale in preizkuševale svoje instrumente. Že se je začel spet oglašati ubran koncert.

Tedaj pa je zaregljalo poleg njega, da je kar odskočil. Pogledal je Julijo. Strmela je predse in zaverovano oponašala žabje kvakanje. Komaj se je premagal, da ni prasn timer glasen smeh. Žabe v mlaki so popadle izzivanje in povzdignile svoje glasove. Toda tudi Julija ni zaostajala. Spustila se je v tekmo in kmalu je završal okrog njega tako silen koncert, da si je moral zatisniti ušesa.

Zdaj se ni mogel več premagovati. Na ves glas se je začel smejati in se tako tudi sam pomešal v vseobče vpitje.

Končno je bilo regljanja tudi Juliji dovolj.

»Pojdiva dalje,« je dejala. »Žabam sem se javila in — pogledjte! mesec se je tudi že splašil. Svetlo bo dovolj, da greva lahko skozi gozd.«

In res! Ves rdeč in krmežljiv je lezel mesec izza gorovja, kot da se je pravkar prebudil iz sna.

Prijela ga je za roko in ga spet potegnila za seboj na stezo. Ob njenem toplenem dotiku se je spomnil svoje prijateljice, ki bo prišla čez nekaj dni za njim in zdaj gotovo že nestrpno pričakuje vesti od njega. Kako ji bo prišel nasproti? Ni si je mogel predstavljati v tej okolici, z njenimi šmin-kami, pudri in parfemi in z njenimi umetno obledelimi lasmi. Zdela se mu je kakor umetno vzgojen cvet, ki je pač prekrasen v mestnem stanovanju, obdan od tisočev drobnih, umetelnih stvari, tu pa, sredi prostranega polja in sredi nepotvorjene narave, bi bil nemogoč, dá, smešen. Kakšna pesem življenju vsepovsod tu okrog njiju! Tam, v mestu, je edino bitje, ki ga srečaš, človek. On je merilo vseh stvari. Zdi se mu, kakor da je samo on tu in njemu slični in da je človeška družba obenem že veselstvo. Tu pa se iz mlake oglašajo tisoče drugih življenj, prav tako v sebi popolnih, kot je on sam, s podobno sló po življenju in s podobnim strahom pred smrtjo. Kako blizu je tem bitjem Julija, kako blizu jim je bil tudi on nekoč! In zdaj se morda spet povrača preko nje v stari stik z njimi...

Držala sta se za roke in stopala po gozdni stezi. Videl ni skoraj nič pred seboj, ona pa ga je vodila izkušeno in varno. Sem ter tja je za-blisnila mesečina skozi vejevje in posebrila pot pred njima.

»Ali vas je kdaj strah?« ga je vprašala.

»Ne vem,« je odvrnil. »V mestu ni priložnosti, da bi bilo človeka strah.«

»Mene pa je. Včasih sem šla sama do žabje mlake. Kar se spomnim na strahove in že se mi zdi, da jih vidim prihajati od povsod. Takrat se spustim v dir in — frrrr, sem že pri mami v postelji.«

Posmejal se je.

»In če bi se zdaj na primer prikazal iz grmovja bled, mrtvaški obraz?«

»Nikar me ne strašite. Ampak veste, doma, v sobi, je prijetno pogovarjati se o strahovih. Posebno po zimi, ko poka v peči in ječijo drevesa in okna v vetru.«

Tesneje se je privila k njemu. Nehote je obstal in ji prav od blizu pogledal v oči. Čuden je bil njihov lesket. Toplo in vdano ga je gledala, kakor mlada srna. Čisto rahlo jo je objel. Upognila je glavo nazaj. Videl je, kako so se ji ustnice napele. Poljubil jo je nanje. Kakor droben, opojno duhteč cvet je obvisela na njem.

Šla sta dalje in molčala.

»Kaj ste zdaj mislili?« ga je končno vprašala.

»Nate, na naju, na vse to čudo, ki je zdaj okrog naju.«

Nenadoma je opazil, da ga je bila po ovinku pripeljala prav pred vas.

»Ali sva že tu?« se je začudil. »Ti se pa zares dobro spoznaš tod okrog.«

Ovila mu je roke okrog vratu in ga še enkrat poljubila.

»Ti, ti, ti,« je zasepetala.

Ko pa sta prišla pred »hotel«, je položila prst na ustnice.

»Da se ne zarečete in me ne tikate v družbi,« je dejala.

Ta pripomba ga je poparila. Ali je zares videti tak šolarček, da mu mora ta otrok deliti nauke?

Toda že je odhitela po stopnicah.

Napol še omamljen, napol ozlovoljen je stopil v pivnico, kjer so taro-kirali zdravnik, sodnik in poštarica.

Zdravnik, ki je sedel s hrbtom proti vratom in je pravkar mešal karte, je dejal:

»Ta bo še delala možem sive lase!«

Verbnik je ujel poštarčin namig. Zdravnik, ki je hotel še nekaj reči, je umolknil in razdelil karte. Ali so govorili o Juliji?

Izpil je kozarec vina, pogledal zdravniku preko ramena v igro, potem je odšel z zelo nasprotujočimi si čustvi spat.

*

Prihodnje jutro je vstal precej pozno. Dolgo ni bil mogel zaspati in še vedno je čutil utrujenost v udih.

Ko je prišel k zajtrku na verando, mu je rekla gospodinja z nekim čudnim, skoraj porogljivim prizvokom:

»Julka vas je čakala precej dolgo, da bi šli z njo na sprehod. Potem je prišel gospod Ivan in odšla sta sama.«

Verbnik je potlačil srd, ki je vstajal v njem.

»Nisem vedel, da računa na sprehod z mano.«

»Vsako jutro vstaja s ptičjim petjem. Potem ji ne preostane drugega, kot da gre na sprehod. Zdaj se je še vanjo zaljubil ta nesrečni gospod Ivan. Njegovi starši so kar obupani. Ves se je izpremenil, odkar sta tile dve tu.«

Z očmi je pokazala proti gornjim nadstropjem.

»Vse to me zelo malo zanima.«

Verbnikov glas je bil osoren, da je gospodinja hitro izginila.

Kakšne oslarije neki počenja tu? Namesto da bi se pripravljajal na sprejem svoje dobre, lepe prijateljice, zahaja na sprehode z napol otrokom, izgublja svoja čustva z oblasti in se zapleta v ljubezenske konflikte z nekakimi študenti! Ali se to spodobi človeku, ki opravlja važno državno službo?

Z dvorišča je zaslišal glasen smeh. Kot da bi šel električni tok skozenj, je ves vztrepetal. Prisluhnil je. Bila je Julija in je spraševala po njem.

Čez nekaj trenutkov je prihitela vsa sveža in razigrana na verando. Srce se mu je nasmejalo, kot da bi bilo posijalo nanj samo sonce. Položila je velik šop poljskih cvetic predenj na mizo in rekla še vsa zasopla:

»Tako. To sem prinesla za vas, da boste tudi vi nekaj imeli od mojega jutranjega sprehoda. Mislila sem, da bi šli z mano, toda vi ste spali ko polh! Počakajte! Denem jih v vazo in poneseš vam jih v sobo, da boste večkrat mislili name.«

Že je odšla s šopom. Verbnik je bil že spet ves omamljen. Naj je mislil, kar je hotel, taka, kakršna je bila, je bila čudovita in očarljiva.

Ko se je vrnila, jo je podražil:

»Kje ste pustili gospoda Ivana?«

Začudeno ga je pogledala, kot da bi ga hotela vprašati, kako da ve zanj. Potem se je srdito zasmejala.

»Le še vi me zdaj jezite! Najprej vas ni od nikoder, potem se mi ta Ivan obesi za pete in me trpinči s svojimi neslanostmi, naposled me pa ljudje še dražijo z njim.«

Bil je čas, da je obiskal zdravnika. Z doktorjem Cimermanom sta hitro opravila. Izmeril mu je krvni pritisk, zabobnal po hrbtu in po prsih in ga s kladivcem udaril pod kolenom. Nato mu je predpisal trajanje

in število kopeli. Opazil je bil njegovo duševno odsotnost in dejal napol v šali:

»Kar vse je nekam narobe, odkar je prišla sem gospa Bradna s tem malim vragom.«

Verbniku je udarila kri v lica. Hitro je odšel v kopališče. Prijetna toplota vode ga je kmalu pomirila. Vrnil se je h kosilu in potem šel na verando počivat.

Tam je že našel Julijo. Bila sta sama in napol dremaje je poslušal njeno živo čebljanje.

»Uf, to sem bila neumna,« se je kregala nase, »ko sem povabila dva svoja znanca, da me tu obiščeta. Toda tega Ivana sem bila že tako sita, da mi je bilo vseeno, če bi dobila za družbo samega vraga.«

Verbnik se je posmejal.

»No, in zdaj, ko sem jaz tu, si mislite, da je vrag itak že tukaj.«

»Oh, ne. Prav zaradi vas se jezim, da sem ju klicala. Toda če mi bosta v nadlego, ju še isti dan naženem domov. Ali bi me hoteli spremiti do postaje? Šla bova skozi gozdiček, da boste videli, kako je v njem ponednevi.«

»Prav rad.«

Gospa je poklicala Julijo in Verbnik je naročil, naj mu prinesejo kavo v njegovo sobo. Skrajni čas je že bil, da piše gospe Vandí.

*

Sedel je k mizi in se pripravil k pisanju.

Toda že od vsega početka se mu je zataknilo pero. Kako vse drugače si je bil predstavljal to svoje prvo pismo! Že v vlaku je bil občutil toliko tople nežnosti do gospe Vande, da je komaj čakal trenutka, ko bo mogel zlití svoja čustva v pismo. Tudi zdaj je še vse vedel, kaj ji je nameraval pisati, toda nikakor ni mogel spraviti preko sebe nečesa, česar trenutno ni resnično občutil. Nervozno je grizel peresnik in se neprestano presedal.

Janko Verbnik gotovo ni bil izmed malenkostnih ljudi. Poznal je življenje in je vedel, da se kaša ne poje tako vroča, kot se skuha. Samo počakati je treba. Saj je bila morda vsa ta sprememba z njim samo nekaj trenutnega, prehodnega, ter so jo povzročile nemara samo izpremenjene okoliščine. Vendar je občutil zdaj gospo Vando kot nekaj tujega, daljnega in preko tega ni in ni mogel. Kako naj ji piše, da jo nestrpno pričakuje, če mu misli neprestano uhajajo na hodnik, kdaj bo slišal prihajati Julijo, da bi jo spremil na postajo? Kljub vsemu svojemu popuščanju na račun zapletenosti življenja je bil v svojem bistvu odkritosrčen človek in se mu je zavestna laž upirala. Ne samo, da je bil na gospo Vando navezan, marveč jo je tudi cenil kot človeka in ji bil hvaležen za mnoge stvari, ki jih je prejel od nje. Svoje zapleteno razmerje z njo je pripisoval nedostatnosti človeške družbe, ne pa svoji slabosti. Življenje je bilo treba vzeti tako, kakršno je bilo, in ga voditi tako, da si sicer prišel na svoj račun, da pa pri tem nisi škodoval svojemu bližnjemu. Ščasoma se je bil tako dobro vživel v svojo okolico, da je samega sebe občutil kot neobhoden člen velikega družbenega stroja.

Z možem gospe Vande je bil preko svojega urada v poslovnih odnosih. Že prvo srečanje z njo ga je čudno pretreslo. Toda omejil se je na neko

posebno pozornost in udvorljivost do nje. Dokler ni prejel nedvoumnega dokaza, da je tudi ona občutila zanj nekaj podobnega. In tudi potem, ko sta se zblížala, se je čuval, da bi prenehal s svojo udvorljivostjo. Zakaj vedel je, da je to edino sredstvo prikriti pred ljudmi njune spremenjene odnose.

Tako je bilo njuno razmerje polno zadržkov in opreznosti in je zahtevalo od njega dokajšnje omejitve. Na neki zabavi je bil spoznal sijajno dekle iz predmestja, razkošno plavalasko Tonijo, šiviljo, ki ga je odškodovala za vse te njegove omejitve. Kadar mu je bilo dolgčas in si je želel vesele družbe v dvoje, ji je telefoniral in takrat je pripravila pravo gostijo. Nikoli ga ni bila razočarala. Niti mu ni vprizarjala scen, niti ni bila ljubosumna. Ljubezni ni jemala ravno tragično. Vedel je, da je imela še druge kavkirje, in kadar je bil za to razpoložen, mu je morala pripovedovati o njih in njihovih slabostih. Velikokrat se je moral do solz nasmejati. Zakaj v premnogoterem »junaku« je zagledal tudi svoj obraz.

Zdelo se mu je, da pozna ta ženska moškega — predvsem kot spolno bitje — do zadnjega vlakenca. Kako večje je že umela pripraviti sprejem! Že z napol trhlega lesenega stopnišča, ki je vodilo k njenemu stanovanju, so mu prihajali zvoki radija ali gramofona naproti. To ga je zazibalo preko neprijetne zunanjščine dostopa. Ko mu je odprla vrata, se je prikazala zmerom nova. Pri tem ni izbirala ravno najdelikatnejših sredstev. Lahko je bila v elegantni večerni toaleti, lahko v razkošni pidžami, ali pa celo v še dokaj hujšem negližeju. Večkrat ni bil za to ali ono posebno razpoložen. Spotoma se je bal, da jo bo našel tako, kakršne si ni želel. Toda nikoli, kar jo je poznal, se mu ni bilo to primerilo. Zato je imel pred njenim poznavanjem moškega iskren respekt.

Ta nezvestoba do gospe Vande ga ni prav nič bolela. Vedel je, da bi bila, če bi izvedela zanjo, globoko razočarana. Prav zato pa je smatral za svojo posebno nalogo, da je pred njo to svoje razmerje skrbno prikrival. Kako naj ji tudi razloži, da je pomenila zanj gospodična Tonija ravnovesje v življenju in da mu je dala tisto, česar mu gospa Vanda ni mogla dati? Ko je nekoč sedel v gladališču v loži poleg gospe Vande, je zagledal na balkonu gospodično Tonijo. Pomahala mu je v pozdrav in tudi on ji je prijazno pokimal. Spoznavne posledice iz tega srečanja so bile zanj kaj zanimive. Gospa Vanda je preveč zaupala njegovi tenkočutnosti, da bi mogla verjeti v kakšne intimne vezi s takó preprosto in robustno žensko. Gospodična Tonija pa je smatrala gospo Vando za preveč plemenito damo, da bi ji mogla pripisati nezvestobo, čeprav sta ga obe spraševali druga po drugi. To mu je samo vnovič potrdilo, da mora modrijan molčati, če hoče dobro jadrati skozi življenje.

Kakor nalašč ga je neki starejši in premožen prijatelj, ki je imel že odraslo hčerko, pogostoma vabil k sebi. Z njima je šel večkrat Verbnik tudi v kino, gledališče ali na plese in začelo se je že šušljati, da je postal kandidat za ženitev. Toda k sreči sta se zdela z dekletom drug drugemu dolgočasna — njen oče in Verbnik sta namreč večinoma rešetala visoko politiko — in tako je imel za ves svet in za svoji prijateljici vselej zadosten in vsestranski alibi, ne da bi komur koli škodoval ali prihajal sam v kakršno koli nevarnost. Redki, skrivni obiski gospe Vande, polni strahu in živčnih razburjenj, široki smeh gospodične Tonije pri zvokih gramofona in steklenici vina ter noči, prespane ob njej, in pa rodbinske

debate pri njegovem prijatelju, v tem krogotoku se je zadnja leta vrtelo njegovo privatno življenje v prestolnici. In zdaj ta nenaden preobrat!

Hitro se je moral odločiti. Vsak trenutek je utegnila Julija potrkat v njegova vrata. Tako je v naglici napisal, da je srečno prispel v zdravilišče, da je že bil pri doktorju Cimermanu, da je tukaj lepo in da jo pričakuje.

Ni še pisma dobro zalepil, ko je že prišla Julija ponj.

Zavila sta po stezi proti gozdu. *

»Kako je to, da se še niste poročili?« ga je vprašala. »Po mojem bi moral biti moški v vaših letih že davno poročen.«

Posmejal se je.

»Glej, glej, svojo posebno teorijo o zakonu tudi že imate. In tudi preveč po ovinkih ne hodite, kadar ste radovedni.«

Namrgodila se je.

»Rajši mi povejte, če vas nobena ni marala za moža.«

— Torej v tem grmu tiči zajec! je ves vzveseljen pomislil. — Menda se boji, da bi se ne mogla ponašati s svojo osvojitvijo, če bi prišla do prepričanja, da me druge niso marale. Ostankov nihče rad ne pobira.

»Ali se vam zdi tako nemogoče, da bi me katera hotela?«

»Katera že. Ampak vprašanje je, če vas je marala ,ta prava‘?«

»Kaj pa, če je bilo več ,ta pravih‘?«

»To je nemogoče. Vsak moški pozna samo eno ,ta pravo‘.«

»Vi ste pa strašen psiholog! Odkod neki veste to tako natančno?«

»Vem. Vsi moški govore tako. Tisti, ki ga ,ta prava‘ mara, se poroči z njo, ostali ostanejo samci.«

Nebeško se je zabaval.

»Joj, potemtakem bi bili na svetu sami srečni zakoni! Zato ste torej domnevali, da me ,ta prava‘ ni marala?! Zato ste se čudili, da še nisem oženjen?!«

»Možno bi tudi bilo, da še niste srečali ,ta prave‘?«

»Zares ne,« je smeje odvrnil, »če vaša teorija drži.«

Prišla sta v gozd. Objel jo je čez pas in jo pritisnil k sebi. Nežno jo je poljubil.

»Ali bi se hoteli poročiti z mano?« ga je vprašala iznenada.

Verbnik je obstal kakor vkopan. Na nekaj podobnega zares še ni bil pomislil. Kar sram ga je bilo, da se je tako zmedel.

»Vi ste pa pravi atentator,« se je skušal s šalo izmotati. »Včeraj sva se komaj spoznala, danes pa že hočete vedeti, če bi se z vami poročil.«

»Vidite, jaz sem pa že snoči o tem razmišljala. Zaradi tega dolgo nisem zaspala. Ko sem davi nabirala cvetje na polju, sem si predstavljala, da sem vaša žena. Rada bi vas bila presenetila, ko bi še spali. Vsula bi cvetje na vas, vi pa bi nejevoljno zagodrnjali. Potem bi odprli oči in — to bi se začudili, ko bi videli, kaj sem vam prinesla s polja!«

»Kakšna škoda, da tega nisem vedel! Potuhnili bi se bil in čakal na vaš cvetni dež.«

Tesno objeta sta nadaljevala pot.

Kup novih misli se je sprožil v njem. Ali bi bilo zares tako nemogoče, da bi se z njo poročil? Njegovi dohodki so zadostovali za prijeten zakon. V zameno za svojo svobodo bi prejel krasno mlado deklico za ženo, ki bi mu lepšala in sladila življenje in s katero bi se tudi lahko povsod

pokazal. In poročenemu bi mu bila kariera še bolj odprta. Zakaj naj bi tega ne poizkusil?

»Ali ste bili že večkrat zaljubljeni?«

»Kako naj vam odgovorim? Življenje samo prinese to s seboj.«

»Hotela bi poznati katero od vaših simpatij. Imate morda kakšno sliko pri sebi?«

»Ne, slik ne nosim s seboj in jih tudi ne kažem.«

»Škoda. Vsaj to mi povejte, koliko jih je bilo.«

»Nisem jih štel.«

Zasmejala se je, kot da jo veseli, da ji je šel na limanice.

»Moralo jih je biti lepo število.«

»Hm.« je zagodrnjal.

»Vidite, tudi jaz sem zelo nestalna. Zaljubljena sem bila že nič kolikokrat, ampak večinoma me ni držalo dalje kot tri dni. Ne vem, človek mi postane zoprni, da ga kar videti ne morem. Ali ni tudi z vami tako?«

»Ne bi trdil. Nasprotno, zdi se mi, da nisem posebno veterinjaški. Če ljubim, ljubim iskreno, in navadno so bile krive čisto zunanje okoliščine, da se je kakšna vez pretrgala.«

»Oh, jaz sem pa tako nesrečna, da ne morem biti zvesta. Vem, da ni lepo, metati se iz naročja v naročje, toda kaj morem zato, če sem taka.«

Verbnik je komaj krotil svoj smeh. Nepopisno dražestna se mu je zdela v svoji želji, da bi se zdela izkušena in velika dama.

»Potemtakem bi se moral človek čuvati pred vami. Govorite vsaj kot prava demimondka. In mene, kdaj bi se mene naveličali?«

Skomizgnila je z rameni.

»Tega ne vem še.«

V teh njenih besedah je bilo nekaj tako hladno iskrenega, da mu je kar sapo zaprlo. Pogledal jo je. Njena usta so bila nekam samovšečno nasukana. Kaj naj si misli o tem otroku?

Prišla sta iz gozda in zagledala postajo.

»Hitiva. Vlaka ne smem zamuditi.«

Pohitela sta.

Nekaj korakov pred postajo se je poslovila od njega. Vlak je že piskal nasproti.

»Kar stekla bom,« je dejala.

»Zvečer se vidiva?«

»Ne, nocoj ne bom utegnila.«

Videla je, da je bil poparjen.

»No, pa me počakajte po večerji pri ribniku. Za kakšno minuto se bom že izmuznila.«

Stekla je in njeno rožnato krilce je zafrfotalo v zraku kakor krila metulja. Gledal je za njo in je bil srečen.

Črna lokomotiva je prisopihala na postajo, z maloštevilnimi vagoni, vsa majhna in provincialna, podobna otroški igrački.

Že so prihajali prvi potniki. Možakarji z nahrbtniki ali poljskim orodjem, ženice s torbami in košarami. Hotel se je umakniti, toda že ga je zadržala radovednost, da je počakal. Julija je prišla, vsa nasmejana in glasna, z dvema fantičema. Prvi je bil dolg in gizdalinski in držal se je nekam svečano in važno. Drugi je bil manjši, okrogloličan in debel, da ga je bilo veselje pogledati. Bil je v kratkih usnjenih hlačah in je nosil kovčeg za oba. Verbniku se je zdelo, kot da jima je pripovedovala

o svojem novem poznanstvu. Kajti ko ga je zagledala, ji je zastala beseda in rdečica ji je zalila obraz. Stopil je do postaje in oddal pismo. Potem je počasi mahnil za njimi.

Pređen jih je dohitel, je opazil starejšega možakarja, ki je krevsal za njimi. Nehote je zbudil njegovo pozornost, da je šel na drugo stran ceste in si ga od strani ogledal. Moralo mu je biti približno petinpetdeset do šestdeset let. Zavit je bil v pelerino. V eni roki je nosil kovčeg, z drugo pa se je opiral na palico, ker je bil hrom. Sivkasti brki so mu bili pristrizeni, vendar košati in štrleči, da je bil podoben mrožu. Imel je očala in pokrit je bil s kapo, kakršno nosijo sicer delavci. Bil je debel in zavit v pelerino se je zdel kakor obsekana krogla, ki se je hropé in poté kotalila po cesti.

Nepremično je buljil predse. Verbnik je sledil njegovemu pogledu. Nekaj neprijetnega ga je spreletelo. Mož je strmel v obla, rožnata Julijina podkolenja. Očitno se je moral napenjati, da je dohajal mladino. Nekaj je godrnjal sam pri sebi. Verbniku se je zdelo, kot da tiho preklinja.

Kot da je Julija začutila njegov pogled, se je nekajkrat ozrla. Pogledala je starca, potem Verbnika, ki ji je prijazno pokimal. Pomežiknila mu je, nato pa nadaljevala svoj glasni pogovor s fantoma. Vendar se je Verbniku zdelo, da jo spremstvo za njenim hrbtom rahlo vznemirja.

*

Ko je prišel v jedilnico k večerji, je bila Julija z mamo in mladima gostoma že tam. Pozdravil je in sedel sam k svoji mizi. Nekajkrat je poskušal, da bi se srečal z Julijinimi očmi, toda bila je vsa v pogovoru ali se vsaj delala, kot da ga ne opazi. Fanta sta bila glasna, pripovedovala sta šolske in druge zgodbe in posebno manjši, Julija ga je klicala Maks, se je pri tem smejal na vsa usta. Večji je igral izkušenega, blaziranega moža. Z Julijo je govoril nekako z viška, kot se spodobi maturantu, kadar govori s petošolcem. Verbnik je opazil, da mu je dekle odgovarjalo razdraženo, zajedljivo in da mu je k vsemu oporekala. Zdelo se mu je, da jo je bilo še posebno sram, ker je bil on navzočen.

V sobo je stopil čudni možakar, ki je bil s postaje šepal za mlado trojico. Preoblečen je bil in sveže obrit in je vzbujal videz boljšega gospoda. Obstal je, si snel očala in si jih obrisal ob rutico, pri čemer si je obesil palico čez roko. Potem si jih je spet nataknil, se oprl ob palico in se razgledal po jedilnici. Njegove oči so se srečale z onimi gospe Bradne. Reže ji je pokimal in stopil k njej, kot da sta stara znanca.

»O, gospa Bradna,« jo je pozdravil. »Pa ne da bi bila ta primadona vaša Julika?«

»Čas hitro beži, gospod inšpektor.«

Z očetovsko kretnjo je ponudil roko tudi Juliji. Vstala je in se smehljala v zadregi.

»Če se ne varam, sva se prejle srečala na postaji,« je dejal. »Že dobro, že dobro. Ne bom motil. Še doktorja Cimermana pozdravim, potem pa na kulinarčni posel!«

Tiho režč se sam vase je odkrevsal k mizi doktorja Cimermana in njegove družbe. Z njim in s sodnikom se je rokoval, kot da so dobri prijatelji. Zmenjali so nekaj besed, potem se je tudi od tam poslovil. Kratko je ošinil še druge goste, nato pa stopil k Verbnikovi mizi.

»Dovoljeno?« je vprašal kratko in s hrapavim glasom. Vprašanje se je zdelo Verbniku prej kot ukaz. Prikimal je in tujec se mu je predstavljal.

»Inšpektor Stari.«

Zdaj se je Verbnik spomnil imena. Pred nedavnim je bil čital, da je bil upokojen. Naročil je obilno večerjo, jedel s slastjo, zraven se pa pridno namakal z vinom.

»Fin kraj, fin kraj,« je zagodrnjal bolj zase, ko se je nekoliko odtešal. »Samo družbe ne bo kaj prida. Moških ni, ker ni žensk, žensk pa ne, ker ni moških.«

Pritajeno se je zakreketal. Očividno se je ob svojih besedah sam najbolj zabaval. Pri tem si je z neko posebno zvedavostjo ogledoval Julijine noge pod sosedno mizo. Verbniku se je zdel podoben debelemu, kosmatemu pajku, ki željno preži na lahkokrilo mušico. Nekako nerodno mu je postalo spričo tega.

Julija se je ozrla vanj in se mu nasmehnila. Kar odleglo mu je. Toda njegov sosed, kot da je ujel njun pogled, je dejal:

»Vidim, da poznate gospo Bradno ali vsaj njeno hčerko. Fin keberček, kaj? Včeraj še za obročem po cesti, danes pa že cel roj kavalirjev okrog sebe! To gredo leta!«

Potem se je sklonil Verbniku skoraj do ušesa.

»Da ste poznali staro pred kakšnimi petnajstimi leti,« je tiho in hrope zagodrnjal ter pri tem napravil poljubček. »Mala bi se lahko skrila pred njo. Krasotica, da je vse zijalo za njo. Ampak postarala se je čez noč! Človeka je kar groza. Bojim se, da pojde tudi mlada isto pot. To mora biti v familiji.«

Vrata v jedilnico so se sunkoma odprla. Plah, razoglav mladenič je vstopil. Zmedeno je pogledal okrog sebe. Opazil je Julijo, ki se je pogovarjala s fatnoma, in jo proseče pogledal.

Julija je, očitno ozlovoljena, vstala in stopila k njemu. Nekaj kratkih, ostrih besedi in fant je izginil, kakor je bil prišel.

»Ali ste ga videli?« je dejal inšpektor in se hahljal, kakor da bi ga ta nastop neizrečeno zabaval. »Gotovo tudi ena izmed žrtev plavih kodrčkov in oblih nožic! Samo da si fant domišlja, da ga je privabila neka sorodnost njunih duš! Klavrna mladost!«

— Ta hudič bere v srcih! je pomislil Verbnik. — Nesrečnež je bil gotovo tisti Ivan, ki jo je davi spremljal na sprehodu. Zares siromak!

Vstal je, se priklonil inšpektorju in šel nalašč precej hrupno mimo Julije, da bi jo opozoril na svoj odhod. Pohitel je proti ribniku.

Precej časa je nestrpno hodil gori in doli ob vodi. Končno je vsa zaspola pritekla.

»Prišla sem, da me ne bi čakali zastonj. Toda takoj se moram vrniti. Izgovorila sem se, da grem iskat jopico v svojo sobo. Če bi me predolgo ne bilo nazaj, bi me utegnili v jedilnici pogrešati.«

Že je zavila proti vasi. Hotel jo je objeti.

»Ne, ne, mudi se mi.«

»Vsaj poljubim naj te.«

Bežno, odsotno se mu je dala poljubiti. Potem se mu je spretno izvila.

»Zdaj pa moram nazaj. Samo, da naju nihče ne vidi skupaj.«

Opazila je, da je bil potr.

»Jutri!« je šepnila obetajoče.

Potem je stekla.

Pobit in razglašen v sebi je še nekaj časa taval po stezah med polji in travniki. Tisočeri glasovi življenja niso budili radosti v njem, marveč so ga navdajali z neko posebno otožnostjo. Živa pesem prirode ga je bolela, da je naposled pobegnil pred njo. Neopazno se je zmuznil v svojo sobo...

Spal je slabo, vendar je vstal razmeroma zgodaj. Ko je stopil na verando, je slišal pod seboj na dvorišču glasen pogovor in smeh. Julija in njena gosta so se odpravljali na izlet.

Resignirano je zamahnil z roko. Najrajši bi se bil spet zaril med blazine in prespal jutro vse do kosila. Za vse mu je pošlo veselje. Samo na obzorju se je kakor rahel up kazal skorajšnji prihod gospe Vande.

Šel je na sprehod čez polje proti bližnjemu potoku. Na tihem je upal, da se bo morda nekje srečal z Julijo. Toda samota ga je dušila, da se je kmalu vrnil.

Odpravil se je v kopališče. Prvi, ki ga je zagledal v bazenu, je bil inšpektor. Smešno je racal, oblečen v predpotopne progaste kopalke z dolgimi hlačnicami, po plitvi vodi. Hropel je na glas od zadovoljstva, pljuskal okrog sebe in se prevračal okrog svoje osi.

Ko je zagledal Verbnika, mu je veselo pomahal.

»Fina voda, fina voda,« je dejal. Tolst in okrogel, z nasršenimi brki in pokrit z nekakšnim drobnim puhom po vsem telesu je bil zares podooben vodni živali.

»Niste šli z malo?« je vprašal Verbnika, ko se je spustil v vodo.

»Čemu neki?« je ta osorno odvrnil.

»Seveda, seveda,« se je hitel inšpektor opravičevati, »morala je iti z onima smrkovcema. To ni nič. Mož, ki nima štirideset let, sploh ne ve, kaj je ženska in kako se z njo ravna.«

»Oprostite,« je dodal smehljaje, ko je videl nejevoljo na Verbnikovem obrazu.

— Kot da bi me ta vrag nalašč zasledoval, se je jezil Verbnik pri sebi. Zaplaval je na nasprotni konec bazena in se tam hoté zapletel v pogovor z drugimi kopalci...

Ko so že bili zbrani v jedilnici pri kosilu, se je vrnila Julija s svojima spremljevalcema. Prinesla je polno naročje poljskega cvetja. Šla je mimo Verbnikove mize in tedaj je slišal nagel šepet, kot da bi prihajal iz šopa cvetic:

»Po kosilu v vaši sobi.«

Presenečen je iskal njenih oči. Toda Julija je že šla mimo. Veselo razigrana je prisedla k materi in ji začela pripovedovati, kje povsod so zjutraj bili.

*

S tolikšnim nemirom je bil nemara čakal samo na svoj prvi sestanek v življenju. Utrip srca je čutil kot da bi zamolklo pozvanjalo nekje globoko pod zemljo. Usta so se mu osušila in od časa do časa ga je obšla telesna slabost. Nemirno je letal gori in doli po sobi, za trenutek postal, prisluhnil. Če je slišal šum na hodniku, mu je zastal dih.

Zdaj so udarili na njegovo uho živahni glasovi. Slišal je smeh — da, ta smeh je bil Julijin. Mati in fanta so bili z njo. Natančno je razločil, kako so šli dalje po stopnišču v gornje nadstropje.

Za boga, morda se je bil pa zmotil? Morda ni Julija sploh nič rekla, morda je pa bila v pogovoru s fantoma in je ujel samo košček njihovega pogovora? Kako si je mogel vendar domišljati, da bo prišlo to dobro vzgojeno dekle samo k njemu v sobo, kar takó, ko ga je komaj spoznalo?!

Tedaj so se, skoraj okamenel je od grozovite napetosti, neslišno odprla vrata. Julija, v rožnati spalni halji, je smuknila skozi, položila prst na ustnice, in prav tako spretno in neslišno spet zaprla in celo zaklenila za sabo.

Verbnik se ni mogel ganiti z mesta. Stala je pri vratih in ga gledala z nekim čudnim, napol odpuščanja prosečim, napol šegavo samovšečnim pogledom. Roke so ji mrtvo visele ob telesu, vendar je bilo v njeni drži nekaj, kakor bi se pripravljala na naskok.

Počasi, počasi se je Verbnik otajal. Gledal jo je in kakor da še vedno ne more prav verjeti, da je zares prišla, je čisto rahlo odkimal z glavo. Vendar so pri tem njegove oči sijale od tako čudežne sreče, da se je tudi Juliji široko razžarel obraz. Nenadoma je razmaknila roke in kakor izstreljena puščica poletela k njemu ter se mu vrgla okrog vratu.

Bilo mu je, kot da bo izgubil zavest. Čutil je nežne, drhteče ustnice na svojih, čutil jih je na licu, na vratu, na rokah. Solze so ga zalile, ne da bi vedel, zakaj. Bil je čisto ohromel. Da ne bi padel, se je umaknil do postelje. Kot da je delec njega, je potegnil Julijo s seboj.

Zdaj šele jo je tudi sam objel. Čutil je, da ni imela na sebi ničesar, razen tenke spalne halje. Čisto iz uma je bil. Hotel ji je razgrniti haljo na prsni — toda sama jo je z enim sunkom strgala s sebe. Obležala je pred njim v svoji nežni deviški goloti. K sebi ga je prižela in se zvijala od slasti ob njegovih brezumnih poljubih. Vendar, ko je nakazal, da jo hoče vso, se mu je ljubko in spretno izvila.

Kljub temu je bil popolnoma srečen. To, da si je upala k njemu, ta njen nenavadni, nekonvencionalni pogum, njena mlada, vroča strast, njene plahe nežnosti, vse to ga je navdajalo s tako neizmerno radostjo, da bi bil najraši zavriskal do neba. Ko jo je držal tako, golo in vso vročo, v svojih rokah, si je na tihem priznal, da je bil to največji opoj, ki ga je bil v življenju doživel...

Nenadoma se mu je izvila in se napravila.

»Iti moram,« je šepnila. To so bile prve besede, ki sta jih ves ta čas spregovorila.

»Ali se bova videla zvečer?« je vprašal. Njegov glas je bil plah in negotov. Bal se je, da sploh ne bo mogel spraviti ničesar iz sebe.

»Ne, dragi. Potrpi. Jutri. Jutri.«

Spet je položila prst na ustnice kot ob svojem prihodu. Tiho je odklenila vrata, mu še enkrat bežno pomahala z roko in potem izginila na hodniku. Da nista izmenjala onih nekaj besedi, bi skoraj verjel, da je gledal prikazen.

Ostal je sam s svojo srečo, ki je bila skoraj presilna za njegove moči. Vrgel se je na posteljo. Vsa je še dišala po njeni mladi, sveži, polti. Globoko je vsrkal opojni vonj vase. Potem se mu je zvrtilo v mislih in je padel v globok spanec.

*

Trkanje na vrata ga je zbudilo. Planil je kvišku. V sobi je bil že mrak. Najprej se ni zavedel, da je prespal popoldan. Mislil je, da je

jutro. Šele gospodinjin glas, ki ga je pozval k večerji, mu je vrnil spomin na vse, kar je bil po kosilu doživel.

Hitro se je odpravil k večerji.

V jedilnici je videl Julijo, ki je sedela s svojima prijateljema, medtem ko sta bila njena mati in inšpektor pri sosedni mizi. To je napravilo nanj nekam čuden, skoraj neprijeten vtis.

Julija ga je z očmi veselo pozdravila. To ga je spet pomirilo in razvedrilo. Sedel je v njeno bližino in nehote je začel slediti pogovoru mlade trojice.

Julija in Pero sta bila očitvidno spet med seboj zavojščena. On je imel nedvomno prednost prvega napada in Julija se je morala zadovoljiti samo z obrambo. Z viška doli in z nekim posebno strupenim sarkazmom jo je zbadal in zafrkoval in dekcle si ni vedelo pomagati drugače, kot da ga je obkladala z vprav izbranimi grobstmi, da je Verbnik kar strmel. Besede kreten, idiot, osel so se kar mimogrede vsipale z njenih nežnih ust. Pero se je tiho hahljal. Nič ga ni spravilo iz njegovega vzvišenega ravnotežja. Verbniku se je dozdevalo, kot da bi mu bilo v posebno slast, poniževati jo vpricho njega. Kadar ji je kakšno prav posebno zasolil, je povzdignil glas in se na skrivaj ozrl, če ga Verbnik posluša. Ko je pretipal njene duševne in specialno ženske slabosti, se je spravil na njeno zunanost. Kakor mimogrede je omenil, da tako grdih gležnjev in stopal že dolgo ni videl pri nobenem dekletu.

Julijo je oblila rdečica. Solze so ji privrele v oči in na skrivaj se je ozrla po Verbniku, če je slišal to strašno obsodbo. Kaj naj bi bil storil drugega, kot da se je potuhnil? Tedaj je Pero zavrisnil in planil pokonci. Julija mu je bila z vso jezo zasadila peto v prste na nogi, ki so goli moleli iz odprtih sandalov.

Pero je siknil grdo psovko. Juliji pa se je iz solz ven nasmejal obraz. Vendar ga je bila pogodila! Zadelo v živo! Razposajeno je pogledovala zdaj Verbnika, zdaj inšpektorja, izmenjala kakšno besedo z Makslom, in uživala svoj triumf. Kaj naj bi vse to pomenilo, tega si Verbnik ni mogel nikakor raztolmačiti.

Po večerji se je mlada trojica dvignila, se poslovila od gospe Bradne in inšpektorja ter dejala, da gredo na sprehod. Verbnik je počakal nekaj časa, da bi se ne zdelo, kot da je šel za njimi, potem se je tudi sam odpravil ven, v noč, v samoto. Vsa njegova notranost je bila v vrenju. Takega stanja ni poznal od svojega dvajsetega leta. Letal je, kot da bi mu gorelo pod petami, čez polja in travnike in silen nemir je bil v njem. Ni si upal priznati, da je na tihem upal, da bo nemara od nekod zaslíšal Julijin glas...

*

Spet ga je zdramilo trkanje iz sna. Slutnja se je uresničila. Bila je Julija, ki je prišla na vse zgodaj ponj, da bi šla na sprehod. Bila je že napravljena za na pot. Stala je pri napol odprtih vratih in se pogovarjala z njim.

»Hočem pobegniti onima cepcema. Včeraj zjutraj sta mi potem očitala, da sem ju prezgodaj vrgla s postelje.«

Vse to je dejala tako, kot da se ni bilo med njima nič zgodilo.

Toda Verbnik je bil presrečen. Kar ni se mogel znajti.

»Hitro se oblecite. Počakala vas bom pred hotelom.«

Razigrana in smejoča sta se potem odpravila v rosno jutro...

Ko sta se vrnila, je gospodinja že s praga mahala s koščkom papirja proti Verbniku. Prestrašil se je tako, da mu je zastal utrip, čeprav je vedel, kaj je pomenila novica. Zbral je vse svoje sile in na videz ravnodušno segel po brzojavki. Dá, Vanda pride nocoj, z istim vlakom, kot se je bil on pripeljal.

Skrivaj se je ozrl po Juliji. Kot da jo to nič ne zanima, se je ozirala za voznikom, ki je odhajal iz vasi. Ali zares ni ničesar slutila? O, zakaj ji ni bil vsega že zjutraj povedal!

»Naj pripravim sobo?«

Verbnik se je ugriznil v ustnice.

»Se bova že pozneje o tem pomenila.«

Gospodinja je šla v hišo. Verbniku se je zdelo, kot da se je pri tem škodoželjno muzala. Hotel je na kratko pojasniti Juliji, toda tej se je očitno mudilo h kosilu.

Neka skoraj mučna tišina je bila v jedilnici. Fanta sta se pomenkovala z gospo Bradno, Julija je pa strmela predse v krožnik. Verbnik je opazil, da ni skoraj ničesar použila.

Čutil je, da mora govoriti z njo. Toda kakor za nalašč se mu je izmaknila, ko je sklenil, da se ji bo približal. Z materjo in z inšpektorjem je šla na verando, medtem ko sta se fanta bržkone umaknila v svojo sobo spat. Ves nemiren je nekaj časa hodil v svoji sobi gori in doli ter si dopovedoval, da bo Julija nemara sama prišla. Šele ko se je začel bližati čas za prihod vlaka, je uvidel, da mora ukreniti nekaj odločnega, da bo govoril z njo.

Na verandi je ni bilo več. Stisnil je zobe in vprašal gospodinja. Ona, da jo je videla odhajati z inšpektorjem. Hitro je sklepal — inšpektor Stari je bil hrom — da nista mogla biti daleč. Instinktivno je zavil proti parku, ki je obdajal zdravilišče. Dá, tam sta sedela na klopici.

Pokimal ji je in jo potem poklical. Dvignila se je očitno nerada.

»Kaj je?« je rezko vprašala.

»Nekaj ti moram pojasniti...«

»Kaj neki?« se je zarežala. »Morda to, da te bo obiskala ena od tvojih ,ta pravih'?«

Njen »ti« je bil trd, skoraj izzivalen.

»Dovoli, Julija. Jaz nisem vedel, vidiš, tudi ti si povabila družbo, preden sva se midva spoznala. Saj bo ostalo vse...«

Kar ustrašil se je, tako hladen pogled ga je ošimil.

»In kaj potem? Ona dva tepca sem zapodila domov, inšpektor Stari pa se mi je ponudil, da mi bo delal družbo. To je duhovit mož, ki nekaj ve, in ni prav nič ,sentimentalen'.«

To je še rekla in ne da bi počakala njegovega odgovora, se je zasukala na peti in se hitro vrnila k inšpektorju na klopico.

Ves obupan se je Verbnik odpravil proti postaji.

*

Kakšne pol ure je bilo še do prihoda vlaka. Ob postaji je rastle nekaj brestov in ob grmovju pod njimi je bilo nekaj klopic. Na eni od teh je sklenil počakati na vlak. Ko je hotel zaviti mimo grmovja, je slišal od ene izmed klopic pogovor obeh Julijinih gostov, ki sta očitno

čakala na odhod. Zdelo se mu je, da sta se pogovarjala o njej. Nehote je prisluhnil.

Slišal je Pera, ki je dejal:

»Ali se nama je ta vožnja izplačala? Bedak sem bil, da sem ji šel spet na limanice! Najprvo te povabijo in si moraš vse sam plačati, na koncu pa: pojdi, sita sem te! Fej!«

Maksl se je hihital. Govoril je nekaj o zaljubljenosti, kar je Pera le še bolj razjezilo.

»Nikoli nisem bil zaljubljen vanjo!« se je zaklinjal. »Samo dobiti sem jo hotel in potem bi jo sunil od sebe! Rečem ti, to ti je rojena cipa. V obraz mi pljuni, če jo bom še kdaj pogledal.«

Verbnik je hotel naprej, toda nekaj ga je prisililo, da je proti volji še dalje poslušal. Pero je znižal glas, ki je drgetal od pritajenega besa.

»Rečem ti, kakor prava vlačuga! Že prvi večer, ko sva šla potem sama na sprehod, se je spravila nadme. Ali jo je bil tisti k . . . r iz Beograda tako razdražil, ali je že predolgo solidno živela, basta, samo do parka sva prišla! In prihodnje jutro! Samo zato te je spravila iz sobe, da se je lahko hitro slekla do nagega in zlezla k meni pod odejo. In še isti popoldan je potem šla v sobo k tistemu polizanemu tepcu in počela z njim, hm, hm. In potem je bila še tako nesramna, da mi je do podrobnosti vse pripovedovala. Ampak tudi on je ni dobil!«

Maksl se je smejal.

»Kadar sva sama z njo, me zmerom tiplje okrog trebuha. Tako lep, okrogel trebušček imaš, Maksl!«

Pero je grdo zaklel. Verbniku se je meglilo pred očmi. Brez moči, z neko samoučiteljsko naslado je vztrajal na mestu.

»In pomisli: Sama mi je pripovedovala, kako se je tri dni onegavila z nekim oženjenim dedcem. Vdala bi se mu bila, da ji ni priznal, da se je vanjo zaljubil in da se bo ločil od svoje žene. Takrat jo je vse minilo. Grozil ji je celo s pištolo in z materjo sta se mu morali dolgo skrivati. Kanalja, ti rečem, da ji ni para.«

Verbniku je bilo dovolj. Rdeč in zaripel v obraz se je kakor osramočen šolarček splazil od grmovja ter se skrnil za postajo.

Vse, kar je bil slišal od obeh dečkov, je prehajalo okvir njegovega razumevanja. Nič mu ni dajalo povoda, da bi mogel dvomiti v njihove izjave. Julija, tako mlada, tako krasna in v vsem tako prirodna, je imela še svoj drugi, zanj čisto nepojmljivi obraz. Saj je ostala vsa taka, kakršna je bila. Samo on je bil spričo nje neskončno beden, smešen, šolarški in proti nekomu tretjemu — proti gospe Vandi — globoko krivičen. Da, skoraj jo bo videl. Le kako ji bo mogel ravnodušno pogledati v oči! Ali bo prišla kot rešilni angel? Morda, ko jo bo imel ob svoji strani, bo samo še s pomilovalnim nasmehom gledal na svojo epizodo z Julijo. Morda! Zakaj zdaj, ta trenutek, ko je begal pred postajo gori in doli, polglasno govoreč s seboj in mahajoč z rokami, je bila njena slika v njem bleda in mrtva. Druga slika pa, slika Julije, je bila tako živa in tako otipljiva, da se je skoraj na glas pričkal z njo. Hotel jo je odpoditi, otresti se je, toda z neverjetno vsiljivostjo je vztrajala pred njim. Videl jo je, kako je prihajala iz gozdiča, bosa in s sandali v roki, videl jo je, kako je ob ribniku oponašala žabje regljanje, videl jo je, kako je neslišna kakor duh odprla vrata v njegovo sobo in smuknila vanjo. Videl jo je, kako se je gola zvijala v njegovem objemu, videl, kako se je gola

zvijala v objemu tistega mladega fantiča, videl jo je ob drugih moških — in v črevesju ga je žgalo, da se mu je mračilo pred očmi. Divja ljubosumnost se je razplamtela v njem. Čustvo, o katerem je bil prepričan, da je za vedno ugasnilo v njem, se je nenadoma oglasilo v vsej svoji peklenski moči.

Spet je zgrmela ena izmed njegovih teorij v prah... Teorija, da je vsakemu živemu bitju dodeljena določena količina čustev in strasti. Ko je ta izčrpana, ni v njem več za slednje prostora. Prav ljubosumnost, ta najbolj infernalna izmed vseh strasti, se mu je zdela najboljši dokaz za njegovo podmeno. Kako silno ji je bil podvržen kot mladenič! S pravo nenasitnostjo mu je čarala pred oči njegove ljubice v objemih drugih moških, v najmanjšem nasmešku, v najnedolžnejšem pogledu ali izrazu je videl neizpodbiten dokaz za svoja sumničenja. V poznejših letih je sila teh čustev zmerom bolj upadala, dokler se mu ni nekoč zadelo, da je postal popolnoma imun do njih. Nalašč si je skušal tedaj predstavljati slike, ki so ga nekoč mučile in trpinčile do blaznosti. Izsilile so mu samo še vesel posmeh. Kakor vzmet, kakor navit mehanizem, ki se je spočetka z blazno naglico odvijal in ki je ostal zdaj tog in negiben nekje na tleh.

Toda péro se je bilo nemara samo zataknilo, zakaj danes ga je zaneslo spet v blaznem vrtincu dalje navzdol proti dnu, proti peklu...

Žvižg vlaka ga je vrgel iz tega drugega sveta. Ves prestrašen se je zdramil. Boletno je občutil prehod v realni trenutek.

Že od daleč mu je mahala Vanda v pozdrav. Nekaj toplega ga je pri tem spreletelo. Videl jo je pri oknu, v koketnem sivem klobučku na umetno pobledelih laseh. Obvladal se je, se prisilil k veselemu nasmehu in ji pohitel naproti. Sprejel je njen kovčeg, potem pomagal še njej iz vagona in končno jo je imel ob svoji strani. Negovana, drobna je stopicala ob njem na visokih petah, v sivem popotnem kostimu. Bila je sveže našminkana in napudrana, vendar se ji je poznala utrujenost od poti. Videl je njen fini nosek, njene malce ošabno zapotegnjene ustnice. Kako vesel jih je bil nekoč! Zdaj pa je trepetal od strahu, da se ne bi izdal, da ne bi opazila izpremembe na njem. Vse ono je bilo še neizpremenjeno, zaradi česar jo je imel rad, zaradi česar jo je ljubil. In ali ni čutil tudi zdaj še vedno isto toplo čustvo do nje? In vendar, ko je šel mimo obeh Julijinih znancev, teh mladih, brezpomembnih zelenokljuncev, mu je bilo, kot da mu je nekdo zasadil nož skozi hrbet v srce. Videl je, kako sta ga posmehljivo opazovala in kako je Pero nekaj zašepetal Makslu, na kar se je slednji krčevito zahihital.

Samo proč, hitro proč iz te mučne, nevarne bližine!

Vanda je medtem vsa razigrana pripovedovala, kako je bila vse modro uredila in kako je potovala.

»Skozi gozdič pojdeva,« je dejala, ko sta zavila s postaje.

Ko sta bila sama, se mu je obesila za komolec.

»Kako sem se vedno veselila na ta trenutek. Zdaj sva končno sama in daleč od vsega sveta.«

Kakor v sanjah je stopal Verbnik ob njej, ji odgovarjal, se šalil celo in pripovedoval brezpomembne podrobnosti o svojem bivanju v zdravilišču. Toda težji del njega je bil daleč, neskončno daleč od te njune skupne poti.

(Konec prihodnjič.)

IZ POPOTNIKOVIH ZAPISKOV

JANKO LAVRIN

SPAK

Bil sem že tako izčrpan od svoje poti po Osetiji, da sem se vlekel navkreber le še v nadi, da si najdem kje kaj živeža in kakšno zavetje. Stavba, ki sem jo zdaj zagledal pred seboj in sem jo imel od daleč za hišo, pa je bila žal le zapuščena, na pol podrtá bajta.

Otrl sem si znoj z obraza in se predal svojim klavrnim mislim. Kaj naj storim ob tej uri? Sonce je že zašlo in mrak je legal na gore. Ozrl sem se in za hip pozabil na vso lakoto in utrujenost. Znašel sem se sredi labirinta sivih skal, ki so bile nakopičene v fantastičnem neredu. Molele so v nedogledno višino, se bočile nad prepadi in se vile gor in dol, preko vsega pa se je razlivala svetloba meseca, ki je ravnokar priromal izza ledenikov.

Na rebri onkraj bližnje tesni je lepel osetinski aul. Bil je prav za prav eno samo poslopje, čigar stolpi in zidovi so se nekam čudno mešali s skalovjem in se prelivali v eno z njim. Ravna streha ene hiše je rabila kot terasa drugi, druga tretji in tako dalje. Tako se je vzpenjal ta aul po razdrtem klancu kot nekak pravljlični grad orjakov. Bilo je, kakor da bo zdaj zdaj udrlo iz njega krdelo velikanov.

»He, kaj pa vi tukaj gori?«

Osupnil sem in se na mestu zasukal.

Ni bil velikan, le prav majhen, skrivljen, golšav Kavkazec je bil z ogromnim kljukastim nosom, izpod katerega so se mu vihali brki. Celostrišče dlak mu je pokrivalo brado, lica in celo del čela.

»Kakšen spak!« sem si dejal, »kakor da bi ga vzel naravnost iz gotske cerkve.«

Drobne in ostre oči možica pa so se ostro upirale vame. A saj to niso bile oči, bilo jo dvoje bodal.

»Ali je vaša?« sem pokazal proti kočí.

»Da, tukaj stanujem.«

»Čudno! Mislil sem, da je prazna. Ali bi lahko dobil malo večerje in streho čez noč?«

Spak me je premeril s svojima bodikama, potlej pa se je okrenil proti kočí in zaklical.

Na pragu se je prikazal visok fant, ki je kar se da krvoločno gledal v svet. Nekaj časa se je čulo le grgravo praskanje njunih glasov. Zadržetal sem od večerne vlage. Za nič na svetu ne bi hotel prespati še eno noč na prostem. Naposled sem se le nečesa domislil in segel po možnjiču.

»Ne bo zastonj. Ali naj kar naprej plačam?«

Ob pogledu na denar sta koj premenila obraz. Kajpada! Kako da ne? Z veseljem me prenočita. Tudi večerjo dobim — vse, kar pač zmoreta. Da bi naprej plačeval — o tem pa niti ni, da bi govoril. Vse bosta storila, da me kar najbolje postrežeta.

Spak me je prijel za roko in me malone odvedel v kočo. Bila je bedna luknja z ilovnatimi tli in razpokanim stropom. Na moje vprašanje, kje da bom spal, je pokazal na dvoje razcapanih preprog in me potolažil:

»Zakurim vam in vam prinesem nekaj prigrizka.«

Kmalu je zaprasketal ogenj na sredi in posvetil na mojo večerjo, ki je obstojala iz kozjega sira in mleka.

»Ali mi ne bi mogli speči nekaj jajc in malo šošlika?«

»Kaj še!« je brž odvrnil skoraj porogljivo. »Saj nismo milijonarji! Revščina nas tare, revščina!«

Ko sem pojedel, se mi ni ljubilo govoriti in sem jel rajši razkladati svoj nahrbtnik. Spak je med tem legel in krepko zasmrčal, o njegovem mlajšem prijatelju pa ni bilo več ne duha ne sluha. Čudno se mi je zdelo, ali bil sem preveč izmučen, da bi še kaj ugibal o tem. Toliko da sem si sezul čevlje, sem že zaspal kakor ubit.

*

Bilo je že pozno ponoči, ko se je jelo nekaj plesti v moj težko zaželeni počitek. Od kraja niti sanjam ni bilo podobno, kvečjemu neka predslutnja sanj — slutnja nevarnosti. Vsenaokrog sem videl same skale in pečine. Polna luna je sijala in bilo je, ko da mi kimajo gorski vrhovi in me svare. Čutil sem, da mi nekaj preti, le da nisem vedel, kaj je prav za prav tisto. Potem pa se mi je povsem iznenada posvetila misel, da nisem sam, da je še nekdo blizu mene, da, tik ob meni in da mi streže po življenju. Zdrznil sem se in zbežal. Tekel sem preko skal, a zaman. Pregarjavec mi je bil za petami. Nisem ga videl, toda slišal sem njegov hitri, skrivnostni korak: top — top — top! ... Naposled je njegova senca oplazila mojo, odskočila in se je nato vnovič dotaknila. Hotel sem zakričati, zavpiti na pomoč, toda jezik mi je odrevenel. Srce mi je razbijalo, kakor da mi hoče skočiti iz prs. Tam visoko nad menoj pa je visel mesec kakor kakšna ogromna, žareča lobanja.

Nenadoma sem se spotaknil in padel. Skušal sem se obrati, pa nisem mogel. Koraki zasledovalca pa so bobneli čedalje glasneje in glasneje in njihov odmev se je odbijal od mogočnih pečin: top — top — top! Zbral sem vse sile in mukoma vstal. A toliko da sem se spravil na noge, sem že zagledal v daljavi poslopje, ki se je izkazalo za osetinski aul. Aul! Njegovi stolpi so me vabili, vabili k sebi in mi ponujali zavetje.

Tekel sem na svojo moč in smuknil v prvi stolp. »Hvala Bogu!« sem si dejal, »rešen sem!« in še isti hip otrpnil v novi grozi. Notranjost poslopja tokrat ni bila več podobna aulu, marveč gotski katedrali, v kateri je mrgolelo spakov. Čepeli so po stenah, po stebrih, po obokih in po stropu. Od vseh strani so se mi režali in me požirali s pogledi. Obrazi z njihovimi ogromnimi kljukastimi nosovi so jim bili kamnitni, oči pa povsem človeške in žive. Vrtele so se v svojih kotanjah in me zbadale kakor igle.

Hotel sem zbežati, pobegniti nekam pred to grozo, spričo teh njihovih pogledov pa sem bil brez moči. Obstal sem kakor vkovan. Nobena mišica se mi ni genila. Hip nato pa so se spaki odtrgali od cerkvenega kamna in se z divjim krikom zakadili vame.

Odprl sem oči še preden sem se prav za prav ovedel, da sem zbudjen. Baš ob pravem trenutku sem se zbudil, zakaj moj gostitelj se je že sklanjal nad menoj in mi otipaval vrat... tu sredi zakajene izbe se je res zdel, kakor da so ga pozabili tukaj spaki iz moje sanjske more.

»Kaj hočeš, falot?«

Sam sem se čudil odločnosti svojega glasu.

Spak je odskočil, izbuljil oči in se jel odmikati skozi gosti dim. Moje nenadno prebujenje ga je prestrašilo, kakor da je prišel v pest čarodeju, ki odloča o človeškem življenju in smrti.

Ko sem se povsem osvestil, sem menil, da je najbolje, če ostanem kar lepo miren. Spet sem legel, kakor da ni nič.

K sreči me je v tem posnemal tudi moj vrli gostitelj, ki je začel hliniti spanec. Ležal je na tleh in krepko smrčal vse dokler ga nisem zarana poklical.

*

Ko je začul moj glas, je bistro planil pokoncu.

»Žal mi je, da vas motim,« sem ga nagovoril prijazno, češ, saj ni nič, med nama se ni ničesar zgodilo. »Ali lahko dobim kaj za zajtrk, preden grem?«

»Lahko, lahko!« je momljal, se ogibal mojega pogleda in se prestopal z noge na nogo.

»Mleko in ocvrta jajca?«

»Da! Mleko in jajca. Koliko?«

»Dve ali tri. Kaj pa šašlik?«

»Tudi šašlik vam napravim.«

»Tako? Potem pa le brž! Še dolgo pot imam pred seboj.«

Popraskal se je po hrbtu in šel. Čez pol ure ali kaj pa se je vrnil z zajtrkom, ki mi je vrnil moči za ves novi dan.

Medtem ko sem jedel, je stal sklonjene glavé in čakal nadaljnjih ukazov.

»Koliko sem vam dolžan za vse?« sem vprašal in si oprtal nahrbtnik.

Odkimal je z glavo in z golšo vred.

»Nič. Nič. Ničesar ne vzamem.«

Ta hip je vstopil njegov pastirski drug. Ostrmel je, ko je videl, da sem še čil in zdrav. Spak je zdaj še bolj povešal glavo, kakor da mu jo teži breme njegovega greha.

Segel sem mu v roko.

»Hvala vam za gostoljubje! Pa zbogom!«

Skušal sem mu stisniti dlan, a njegov prijem je bil nekam mlahav in neodločen.

Zopet sem dihal sveži zrak in pil čare kavkaških gora. Na ovinku steze sem se okrenil in pomahal v slovo možiclju, pri katerem sem prebil tako nenavadno noč.

V odzdrav je samo iztegnil vrat. Kazalo je, da še vedno ne more razumeti, kaj se je prav za prav zgodilo.

Prav tedaj pa se je prikazalo sonce in zalilo vso prirodo s svojo zlato rdečo jutranjo zarjo.

Prev. P. Donat.

THOMAS MANN: SCHOPENHAUER

Schiftenreihe »Ausblicke«. Berman Fischer Verlag Stockholm. 1938.

— Stopetdesetletnici rojstva zagrizenega sovražnika katedrske filozofije so se oddolžili številni kulturni delavci. Tudi pričujoča študija Thomasa Manna je oddolžitev spominu človeka, ki je skoraj do kraja svojega življenja samoten in nepriznan vzdržal v boju za svoje spoznanje, dokler ga ni v zadnjem desetletju dohitela naravnost modna slava. Kljub vsem čudaštvom in morebiti za nas nesprijemljivim dejanjem in naziranjem, zlasti političnim, je Schopenhauer posegel globoko v svet onih vprašanj, ki so od nekdanj vznemirjala človeka. O njegovem delu pravi Thomas Mann, da je bilo tolikšne kozmične zaključenosti in miselne sile, da človek doživi ob njem čudno izkušnjo: Če se je dlje časa ukvarjal z njim, se mu zdi vse drugo — prav vse — kar medtem ali za tem čita, tuje, nevedno, nepravilno, samovoljno in brez one discipline, ki jo podeli resnica. Resnica? Ali je tako resnično? In takoj nato se Thomas Mann spomni Hegla, ki je dejal svojim učencem: »Ne govorim samo resnice, marveč *jaz sam sem resnica*.« Ustrezajoči Schopenhauerjev resume se glasi: »Človeštvo se je od mene naučilo nekaterih stvari, ki jih ne bo nikoli pozabilo.« To je bolj sprejemljivo, bolj svetovljansko. Pred avtorjem »Buddenbrookov« in »Čarovne gore« se iz daljne mladosti, ko je, utirajoč si pot v življenje, prebiral filozofova dela, utrne izrek: »Smrt je pravi navdihujoči genij ali Muzaget filozofije... Ni verjetno, da bi filozofirali, če bi ne bilo smrti.« In takoj nato naveže na svoj lastni izrek v »Čarovni gori«: »Kdor se zanima za življenje, se zlasti zanima za smrt.« To je bilo duhovno ozračje druge polovice devetnajstega stoletja, ozračje in domovina onih, ki so danes že prekoračili šestdeseto leto. Razlog, zaradi katerega je Thomas Mann v tej razpravi obnovil Schopenhauerjevo sliko sveta, ni bil samo zunanji povod njegove stopetdesetletnice, marveč želja, spomniti generacijo, ki je pozabila nanj, na razmerje pesimizma in humanitete v njegovi filozofiji. Bila je želja, posredovati sedanosti, katere občutje za humaniteto doživlja težko krizo, doživetje svojevrstno zveze, v katero sta se v tej filozofiji podala melanholija in človeški ponos. Schopenhauerjev pesimizem, to je njegova humaniteta. Njegova razlaga sveta iz volje, njegovo priznanje nagonске nadmoči in ponižanje nekdanj božanskega razuma, duha, intelekta v golo orožje življenjskega zavarovanja, je antiklasično in po svojem bistvu nehumano. Toda prav v pesimistični pobarvanosti njegovega nauka in v dejstvu, da ga je vodila k edinstvu sveta in k idealu askeze, v dejstvu, da je ta veliki in v trpljenju preizkušeni pisatelj, ki je pisal prozo velike humane epohe, dvignil človeka iz biološkega sveta in iz nature, postavil njegovo čutečo in spoznavajočo dušo za pozorišče preobrata v volji in dejstvo, da je videl v duši možnega odrešenika vseh bitij: v tem je njegova humaniteta, njegova duhovnost.

Veselje nad kakim metafizičnim sistemom, zadoščenje, ki ga nudi duhovna organizacija sveta v logično zaključeni, harmonično v sebi počivajoči miselni zgradbi, je vedno izrazito estetično; njegovo izhodišče je istega izvora kakor zadovoljstvo, kakor visoko in v poslednjem bistvu

vedno vedro zadoščenje, s katerim nas udari urejajoča, oblikujoča dejavnost umetnosti, ki nam nudi vpogled in pregled življenjske zmede.

Resnico in lepoto moramo povezati; če ju vzamemo vsako zase in brez opore, ki jo nudita druga drugi, sta skrajno omahljivi vrednoti. Naši pojavi, ki jih črpamo iz nekega »mundus phenomenon«, iz mnogostrano pogojnega naziranja, so, kakor razlikuje in priznava klasična filozofija, samo za imanentno in ne za transcendentalno rabo: to gradivo našega mišljenja in še celo njegove zgrajene sodbe so neprimerno sredstvo za dojetje samega bitja stvari, za dojetje pravega odnosa sveta in bivanja. Kar edino daje človeškemu duhu pogum, kadar spravlja korenine na svetlo, in kar ga za to opravičuje, je nujna domneva, da tudi naše samolastno bitje, ono, kar je najgloblje v nas, pripada onemu svetovnemu dnu in da mora imeti svoje korenine v njem, in da bo morda vendar možno iz tega dejstva izvajati nekaj podatkov za razjasnitev sovisnosti sveta pojavov s pravim bistvom stvari.

Kraljestvo čustev in strasti, to je kraljestvo umetnosti; po tajinstvenem zakonu, ki veže čustvo na obliko, po katerem čustvo vedno stremi po obliki, da, po katerem je že v svojem izvoru eno z njo, bo v trpljenju sprejeta, v polni človeški biti doživeta in dotrpljena podoba sveta nosila v svoji utelesitvi znamenje lepote. Filozofijo Arthurja Schopenhauerja so vedno občutili za izrazito umetniško, da, kot umetniško filozofijo par excellence. Tako se je tudi zgodilo, da si je našla ta filozofija svoje občudovalce, priče in navdušene vernike zlasti med umetniki in med poznavalci umetnosti. Tolstoj je imenoval Schopenhauerja »najgenialnejšega med vsemi ljudmi«. Za Richarda Wagnerja je bil njegov nauk »pravi nebeški dar«, ne več in ne manj kakor razodetje. Nietzsche, čigar poslanstvo je bilo, še bolj zblížati umetnost in spoznanje, znanost in strast, čigar poslanstvo je bilo, zblížati resnico in lepoto tako, da prehajata še bolj tragičnoopojno druga v drugo kakor že pri Schopenhauerju, Nietzsche je našel v njem svojega velikega učitelja in mojstra.

Zgodovina schopenhauerjanske misli vodi nazaj k vrelcu zapadnega spoznavnega življenja — k *Platonu* (od koder izhajata i smisel za znanost i umetnostni duh Evrope.) Stvari tega sveta nimajo prave biti: vedno nastajajo, nikoli ne obstajajo. Za predmete pravega spoznanja niso primerne, kajti pravo spoznanje lahko izhaja samo iz tega, kar je samonasebi in samoposebi ter vedno na enak način; stvari tega sveta pa so v svoji množestvenosti in v svoji samo relativni, prikriti biti, ki bi jo prav tako lahko imenovali nebivanje, vedno le predmet mnenja, ki ga je povzročil čutni utis. Stvari tega sveta so sence. Edino, kar v resnici biva, kar je vedno, kar nikoli ne nastaja in ne mine, so realne prapodobе onih senčnih podob, so *večne ideje*, praoblike vseh stvari. Brezčasne so in večno bivajoče, ne nastajajo in ne zahajajo. Po njih je torej edino možno pravo spoznanje. Navedimo primer: lev nasploh, je ideja; en določen lev, je gola prikazen in torej ne more biti predmet čistega spoznanja. To bi nam lahko nudila le »leonitas«. Podreditev vsakega posebnega in časovnega dojetja splošnemu in duhovnemu, pojmovno gledanje torej, spregledanje sleherne pogojene in minljive resničnosti, poglobljanje in očiščenje golega gledanja v nazor brezpogojne, neskaljene in vedno bivajoče resnice, ki je nad množestvenostjo posamezne prikazni — to je bila filozofska misel, ki jo je prisojal Platon človeštvu svoje dobe. — To je vsekakor paradoks. Realnost resničnega

— da bi bila samo podeljena od duhovnosti! To ni bilo nič, ali pa vsaj nekaj, kar je zbegalo zdravi človeški razum. Toda »épater le bourgeois« je bilo vedno radost in poslanstvo, prešerno mučenje spoznanja na zemlji: vedno je našlo svojo slast in trpljenje v tem, da je prišlo v zamero pri zdravem človeškem razumu, da je obračalo popularno resnico, da je sukalo zemljo okrog sonca, ko se zdi vsaki normalni glavi prav obratno res, da je osupnilo, očaralo in ogorčilo ljudi s tem, da jim je nalagalo resnice, ki so bile njihovi čutni navadi naravnost nasprotni. To pa se godi iz pedagoškega razloga, ki vodi človeškega duha vedno više in ga usposablja za vedno nove storitve. S tem svojim razlikovanjem splošnega od enkratnega, je uvedel Platon v zapadni svet duha znanosti. Platon pomenja zaradi tega ocenjujočega razlikovanja med prikaznijo in idejo, med empirijo in duhom, med svetom videza in svetom resnice, med časovnostjo in večnostjo nezaslišan dogodek v zgodovini človeškega duha: in sicer v prvi vrsti znanstveno-moraličen dogodek. Razvrednotenje čutnega v korist duhovnega, časovnega v korist večnega, je izvedel povsem v smislu poznejšega krščanstva. Platonova filozofija kaže sorodnost in povezanost znanosti in asketske morale. Blagor, resnico, najde samo oni, ki stremi po večnem. Po drugi strani pa se njegov nauk približuje umetnostnim vidikom. »Čas je razgibana podoba večnosti.« Posredniška naloga umetnika, njegova hermetično-čarovniška vloga posredovalca med zgornjim in spodnjim svetom, med idejo in prikaznijo, med duhom in čutnostjo, se pokaže v tej zvezi; kajti to je dejansko tako rekoč kozmično stališče umetnosti. Platon učinkuje na nas tudi kot umetnik. Poudariti hočemo, da filozofija ne učinkuje samo — in včasih najmanj — po svoji morali, po svojem modrostnem nauku, ki jo spenja s svojo razlago sveta, s svojim doživetjem sveta, marveč tudi in posebej še s tem doživetjem sveta samim, kar je končno itak bistveno, prvinsko, osebno na kaki filozofiji in nauku o resnici — ne pa njun moralno intelektualni dodatek. Mnogo nam še ostane, če odvezamemo od filozofa njegovo filozofijo — in slabo bi bilo, če bi nič ne ostalo.

Drugi učitelj, ki je pomagal Schopenhauerju zgraditi njegov sistem, je bil Kant: skrajno in izključno duhovna narava, ki ji je bila umetnost zelo daleč, tem bližja pa kritika. Immanuel Kant, spoznavni kritik, ki je prikladal filozofijo iz spekulacije, v katero se je podala, nazaj v človeškega duha, ki je postavil filozofiji za predmet duha in ki je postavil razumu meje, je učil v drugi polovici 18. stoletja v Königsbergu na Pruskem nauke, ki so bili zelo podobni stipulacijam, katere je pred dvatisoč leti postavljala atenski mislec. Naša celotna izkušnja o svetu je podrejena trem zakonom in pogojem, ki so neprodorne oblike, v katerih se vrši naše spoznavanje. Imenujejo se čas, prostor in vzročnost. Vendar to niso določbe sveta, kakor je morda sam po sebi, neodvisne od našega dojetanja, to niso določbe »stvari same po sebi«, marveč pripadajo samo njeni prikazni, ker pač niso drugega kakor oblike našega spoznanja. Vsa množestvenost, nastajanje in preminjanje je možno samo po teh treh oblikah; zato pritičejo samo prikazni, o »stvari sami po sebi«, na katero jih nikakor ne smemo nanašati, ne moremo prav ničesar vedeti. Ta »stvar sama po sebi« sega celo v naš lastni jaz: spoznavamo jo samo kot prikazen, ne pa tâko, kakor morda jê. Z drugimi besedami: prostor, čas, vzročnost so uredbe našega intelekta, pojmovanje stvari pa, ki smo ga deležni po njihovi podobi in pogojeno po njih, se imenuje zategadelj

immanentno pojmovanje; transcendentno pa bi bilo ono, ki bi ga pridobili, če bi se razum obrnil sam proti sebi h kritiki razuma, in sicer zaradi tega, ker bi spregledali, da so one tri uredbe samo spoznavne oblike. —

Kantova osnovna zasnova je zelo sorodna Platonovi. Obema je vidni svet samo prikazen, to se pravi: ničev videz, ki zadobi pomen in nekoliko resničnosti samo po tem, kar se, svetlikaje se skozenj, izraža v njem. Za oba se nahaja prava resničnost »onkraj« prikazni in približno vseeno je, ali se ta prava resničnost imenuje »ideja« ali »stvar sama po sebi«. Schopenhauer je sprejel oba pojma globoko vase. Imenoval je Platona in Kanta dva največja »filozofa zapada«. Od njiju je vzel, kar je mogel porabiti: idejo in stvar samo po sebi. S poslednjo pa je postopal zelo pogumno, definiral jo je, imenoval jo je z imenom — bila mu je volja. Poslednja praglobina, ki je ni možno dalje reducirati, vrelec vseh prikazni, ki je pričujoč v sleherni izmed njih, učinkoviti stvarjavec, priganjavec vsega vidnega sveta in vsega življenja — zakaj to je bila volja do življenja. Volja je hotela vedno samo eno: življenje. Zakaj? Ker ji je bilo očarljivo? Ker ji je predstavljalo zaključek kakršnega koli objektivnega spoznanja o vrednosti življenja? Nikakor ne, kajti volja je povsem tuja slehernemu spoznanju; volja je od spoznanja popolnoma neodvisna, je povsem prvinska in brezpogojna, je slepa težnja, temeljito breztemeljen, absolutno nemotiviran gon, ki je tako oddaljen od tega, da bi zavisel od kakršne koli sodbe o vrednosti življenja, da zavisijo obratno vse take sodbe povsem od stopnje jakosti v življenjski volji. — Volja torej, ta izven prostora, časa in vzročnosti stoječa samoposebnost stvari, je stremela slepo in brez razloga, pač pa z divjo in neodoljivo silo in naslado po biti, po življenju, po objektivaciji. Ta objektivacija se je izvršila tako, da je nastala iz njegove prvotne enotnosti množestvenost, kar je dobilo posrečeno ime »principium individuationis«. Po življenju hlepeča volja se je, da bi se pokôrila za svojo slast, objektivirala po tem principu individuationis in se razdrobila na mirijade delov v prostoru in času bivajočega sveta prikazni, pri čemer pa je vendar zopet prisotna v vsakem najmanjšem in poedinem delu vsa in v polni moči. Svet je bil torej povsem produkt in izraz volje, objektivacija volje v prostoru in času. Poleg tega pa je bil svet še predstava — spričo spoznavajočega intelekta, ki si ga je volja na višjih stopnjah svojih objektivacij ustvarila za svetilnik. Izraz na višjih stopnjah je treba prav razumeti. Schopenhauer namreč, ki je bil mističen kakor tudi skrajno moderen in z naravoslovjem pojen duh, je vključil v svoji kozmogoniji volje, v neskončni mnogokratnosti njegovih emanacij volje tudi pojem razvoja. Na višjih stopnjah njene individuacije torej, že pri živalih in prav posebno pri človeku, najvišji in najbolj zamotani izmed njih, si je volja prižgala v pomoč, v varstvo in razsvetljenje luč intelekta, ki pretvarja svet v predstavo. Prvinski in vladajoč ni bil intelekt, duh, spoznanje, marveč volja, in njej je služil intelekt. To je pesimistično presojanje. Ko namreč nastane iz volje svet po principu individuationis tako, da se razdrobi v množestvenost, pozabi volja svojo prvotno enotnost in iz nje postane, dasi spričo vse razdrobitve ostane ena, milijonkrat sama s seboj sprta, proti sebi sami bojujoča se volja. Sama sebe ne prepozna, in išče v vsaki svoji prikazni na račun druge, da, na račun vseh ostalih prikazni, svojo blaginjo, svoj »prostor na soncu« in zasekava

tako neprestano zobe v svoje lastno meso, podobno onemu prebivalcu podzemlja, ki je pohlepno požiral svoje lastno meso. To je treba razumeti dobesedno. Platonove »ideje« so postale pri Schopenhauerju brezupno požrešne, kajti kot stopnje voljinih objektivacij si medsebojno osporavajo materijo, prostor in čas. Živalstvu mora služiti rastlinstvo za hrano, vsaka žival mora zopet služiti drugi za plen, in tako gloje volja do življenja vedno sama na sebi. Človeku pa se končno zdi, da je vse ustvarjeno samo za njegovo porabo. Privede pa po svoji strani grozoto boja vseh proti vsem, samorazdor volje do najstrašnejše jasnosti po reku: Homo homini lupus.

Vsaka potešitev je samo navidezna, kajti izpolnjena želja se skoro umakne novi želji: óna je prepoznana, ta pa nespoznana zmeta. Noben doseženi predmet hotenja ne more nuditi trajne potešitve; samo nalik miloščini je, ki so jo vrgli beraču, njegovo bedno življenje je podaljšano samo od danes na jutri.

Ta svet je najslabši izmed vseh svetov, ki si jih moremo zamisliti; zakaj če bi bil še nekoliko slabši, bi ne mogel obstajati. Možno je odrešenje iz bede in zmotnjave, iz pogrške in pokore tega življenja, in položeno je človeku v roke. Jedro našega življenja, ki je volja do življenja, pri tem ničesar ne utrpi in našla bo, dokler bo le sama sebe priznavala, vedno dohode k življenju. Srednik k odrešenju torej ni smrt, marveč intelekt. Možno je stanje, v katerem se zgodi čudež in se spoznanje iztrga volji, subjekt preneha biti samo individualen in postane čisti, brezvoljni subjekt spoznanja. To stanje imenujemo estetično stanje. Umetnost. Pogled umetnosti je pogled genialne objektivnosti. Poslužuje pa se spričo svojega postanka ironije. Kakor Schopenhauerjeva estetika je tudi etika zgrajena na tej osnovi. Vprašanje krivde in zasluge se nekako samo po sebi izključuje. Volja, ki jo principium individuationis spreminja v svet prikazni, se sama v njih ne spozna, ker ji zastira pogled Majin pajčolan (ta izraz izhaja iz indijske filozofije). Velika prevara neenakosti in nepravilnosti, sreče, značaja, položaja in usod, sloni na principu individuationis. Različnost in nepravilnost spadata samo k množestvenosti v času in prostoru, ta pa je samo prikazen, samo predstava. Tega pa ne spozna individij, ki se je od svetovne celote tako edinstveno odločil — in kako naj bi tudi spoznal, ko mu pogoji za spoznanje, ko mu Majin pajčolan, ki ogrinja njegov pogled in svet, zabranjuje pojmovanje resnice. Individuum ne vidi bistva stvari, ki je Eno, marveč njegove prikazni ločeno in različno, da, celo nasprotujoče: slast in muko, mučilca in mučenika, veselo življenje prvega in tožno životarjenje drugega.

Volja, ki je tvoj izvor in tvoje bistvo, je kriva, da hrepeniš po sreči, po veselju in užitkih življenja, iztezaš roke po njih, stiskaš jih tesno k sebi — pa ne uvidiš, da si s takim priznavanjem volje priznal in stiskal k sebi tudi vse muke življenja. Zlo, ki ga zagrešiš pri tem, ki ga prizadeneš, po drugi strani pa tvoje zgražanje nad nepravilnostjo življenja, in tudi zavist, hrepenenje in težnje, tvoje hlepenje po svetu — vse to izhaja iz prevare množestvenosti, iz zmote, da ti nisi svet in da svet ni ti, da, iz iluzoričnega razlikovanja med »jaz« in »ti« izhaja vse to, iz slepila Maje. Tudi strah pred smrtjo izhaja odtod. Smrt ni nič drugega kakor odprava zmote — zablode, zakaj vsaka individuacija je zabloda. Smrt ni drugega kakor izginotje stene, ki je ločila jaz, v katerega si bil zaprt, od ostalega sveta.

Svitajoča se slutnja o brezrazličnosti »jaza« in »ti-ja«, čustveno dojetje dejstva, da je volja v vsem in v vseh ena in ista: to je početek in bistvo vsake etike. Zloben je človek, ki prizadeva krivico, brž ko ga pri tem ne ovira nobena zunanja sila — to se pravi: tak človek, ki mu ni dovolj, da priznava samo voljo življenja, kakor se prikazuje v njegovem telesu, marveč tudi zanika voljo, ki se prikazuje v drugih individuijih in stremi po tem, da bi uničil njihovo življenje, takoj ko so hotenju njegove volje napoti. — Pravični človek pa spričo priznavanja lastne volje ne gre tako daleč, da bi zanikal voljo, ki se prikazuje v drugih individuijih. Drugim ne prizadeva bolečin zato, da bi povečal svojo blaginjo. — Dobri človek nikakor ni prvotno slabotnejša prikazen volje kakor zlobni. V njem je zmagalo spoznanje nad voljo: spoznanje, da sloni razlika med njim in drugimi na iluziji, ki vodi k zlu, in da je ta razlika varljiva prikazen, v njem je zmagalo spoznanje, da je samoposebnost njegove lastne prikazni tudi samoposebnost tuje, namreč volja do življenja, ki se vtelesa v vsem, tudi v živalih in v vsej prirodi, zaradi česar tak človek še živali nikoli ne bo mučil. Zanj je Majin pajčolan prozoren. Ljubezen in dobrota pa sta sočutje, ki je vzšlo ob spoznanju, ki je odgrnilo Majin pajčolan. Že Spinoza je dejal: »Benevolentia nihil aliud est, quam cupiditas ex commiseratione orta.«

Spoznavajoči se odloči za odpoved, za resignacijo, za umirjenost. V njem se primeri prehod od kreposti k visokemu paradoksu askeze. Ono začasno odrešilno potešenje volje, na katerem je osnovana sreča estetskega stanja — se dopolni v odpovedujočem se človeku, v asketu, v svetniku. Kaj določa svetnika? Da ničesar ne stori, kar bi rad, in stori vse, kar ne bi rad. Človek je potencialni vzgojitelj prirode.

Tako je Thomas Mann posnel v kratkih potezah Schopenhauerjevo glavno delo »Svet kot volja in predstava«, čigar naslov že sam govori o njegovi vsebini. Dalje se je pomudil tudi pri raznih vprašanjih, ki so s Schopenhauerjevimi deli v zvezi. Tako je Schopenhauerju religija »metafizika za ljudstvo«, ki nudi resnico samo v alegorični obliki, ker je preračunana na veliko množico človeškega rodu, dočim jo nudi filozof v čisti obliki. »Moralčni rezultati krščanstva, do najvišje askeze, so pri meni razumsko in v povezanosti vseh stvari utemeljeni: dočim jih utemeljuje krščanstvo s samimi pripovedkami. Z vsakim dnem izginja vera vanje, torej se bo treba obrniti k moji filozofiji.«

Schopenhauerjev konzervativizem izhaja iz njegove filozofije, po kateri je principialno izključeno izboljšanje in dviganje sveta, ker je prikazen zlega in grešnega principa, volje, ki ji je treba odrešenja, ne osvoboditve. Po njem filozofija ne vprašuje odkod, kam in zakaj, marveč samo po kajstvu sveta: njen predmet je v vseh relacijah prikazuje se, toda relacijam ne podložno, vedno sebi enako bistvo sveta, njegove ideje. Iz takega spoznanja izhaja umetnost pa tudi filozofija — odtod izhaja končno tudi oni duhovni stroj, ki vodi k svetosti in k odrešenju sveta. Umetnost in filozofija sta torej kvietistični. — Thomas Mann se je še posebej pomudil pri poglavju »O smrti in njenem razmerju do nerazrušljivosti našega bitja samega po sebi«, dalje pri filozofovem razmerju do glasbe in se končno, po kritiki nekaterih Schopenhauerjevih, zlasti političnih, nazorov, zopet vrnil k osnovi njegovega dela, k združitvi pesimizma in humanitete, ki jo izvaja iz njega in o kateri meni, da bo še plodna za bodočnost. Zlasti takrat, ko bo zašla doba oboževanja golih

instinktov in izživljanja na račun drugih, preganjanja duha in njegovih zagovornikov. »Dvajseto stoletje«, pravi Thomas Mann, »je bilo v svoji prvi tretjini povsem nasprotno klasičnemu racionalizmu in intelektualizmu in se je predajalo občudovanju podzavestnega, poveličevanju instinkta, ker je mislilo, da je to dolžno »življenju«, in spričo vsega tega so imeli slabi nagoni kar preobre dni. Često se je pesimistično spoznanje spreminjalo v škodoželjnost, duhovno priznanje grenkih resnic v sovražstvo do duha samega in v zaničevanju do njega, proti njemu so se postavljali brez slehernega velikodušja na stran življenja: torej na stran močnejšega; kajti, če je kar koli gotovo in dokazano, tedaj je dokazano, da se življenju od duha in spoznanja ni ničesar bati in da ni življenje, marveč duh oni del, ki potrebuje na zemlji zaščite.

»Toda tudi protihumanost naših dni je končno človeški eksperiment, enostranski odgovor je na vprašanja o bistvu in usodi človeka, ki se večno zastavljajo. Očitno je, da potrebuje korekture, ki bo zopet vzpostavila ravnotežje, in menim, da bo tu dobro služila filozofija, ki smo jo pravkar omenili.«

Tako se je Thomas Mann oddolžil spominu filozofa in ga je s svojo besedo obudil k novemu življenju, in ne samo njega, tudi oba njegova predhodnika. Spomnil nas je filozofa, ob čigar življenje je v zgodnji mladosti stopila senca očetovega samomora in ki je prišel do sledečega spoznanja: »Sreča je nemogoča; največ, kar lahko dosežemo, je junaško življenje.«

V obnovi Thomasa Manna je zadobilo njegovo delo nov blesk in nove poudarke. S tem da podajamo ta izvleček, se oddolžujemo tudi mi spominu moža, ki je nastopil pred stopetdesetimi leti pot na bojišče spoznanja.

M. M.

P O R O Č I L A

FRAN PÉTRE: POIZKUS ILIRIZMA
PRI SLOVENCIH (1835—1849)

Izdala in založila Slovenska Matica. V
Ljubljani 1939. 265 × 175, str. 372.

Slavistična šola na univerzi v Ljubljani nam je vzgojila lepo vrsto novih delavcev na področju slovstvene zgodovine. Ta naraščaj ni samo dokaz za to, da je v Slovencih dovolj življenjske sile za vzdrževanje univerze z lastnim človeškim materialom, marveč tudi dokaz za pedagoške sposobnosti naših učiteljev slavistov. Kjer manjka naraščaja, manjka tudi takih vzgojiteljskih sposobnosti. — Zadnji čas se uvršča med delavce na področju slovstvene zgodovine tudi Fran Petre, ki je bil več let marljiv sotrudnik Sodobnosti, ki je leta 1938. doktoriral na ljubljanski univerzi z disertacijo »Vrazova graška leta 1830—1838« in se zdaj menda odpravlja v Gradec za lektorja slovenskega jezika. »Poizkus ilirizma pri Slovencih« 1835—1849, je delo,

ki zasluži vso pozornost. V devetih poglavjih je pisatelj živahno spremljal Ilirce, njih kulturnopolitična in domoljubna prizadevanja ter ideološke opredelitve od leta 1835—1849. Izluščil je marsikatero zrno, opredelil marsikaj — vendar se je nazadnje izkazalo, da je bilo ogrodje njegove zgradbe premalo trdno. Človeku, ki to delo čita, se primeri ob koncu čudna stvar. Tako mu je, kakor bi gledal zidavo hiše, v katero so zidarji pozabili vložiti traverze in drugo ogrodje. Ko je dozidana, ko izroče lastnikom ključe od vrat se vsa stavba zruši. — To je pisatelj nekako sam čutil, zato se je opiral čedalje bolj na osrednjo osebnost Vraza in iskal v njej trdnih tal. Tako je delo postalo Vrazova biografija — žal nepopolna. H koncu čedalje bolj občutimo praznino. Gibanje, ki si ga zasledoval, je brez zaključka presekano, in Vrazova zgodba ni zaključena. Metodno bi imel Petre močnejše klešče v rokah, če bi se oslonil na bolj trdno podlago. Snov se mu sama po sebi zbira

okrog Vraza, zato je škoda, da ni tvegala celotne Vrazove biografije. Povedal bi lahko isto, kar je nanizal v tej knjigi, le da bi metodično in kompozicijsko mnogo pridobil. Tako pa se izpostavlja nevarnosti, da mu gradivo prestopa bregove, da ni jasno in pregledno ter da vsa knjiga nima one teže, zgnetenosti in konzistence, ki ji šele podeli prave poudarke in pravo vrednost. Popolnoma ji manjka sinteze, ki je vendarle namen in naloga takega dela. Petre je hotel podati takorekoče »ilirski kolektiv« slovenskega porekla, pero pa mu je venomer uhalo v pripoved osebnega Vrazovega življenja. Podobne stvari so se najbrže že marsikomu primerile. Preden se kdo dokoplje do svoje metode ali preden si doobra prilasti metodo šole, se mora pač podati v marsikak boj z gradivom in v marsikako preizkušnjo. Za tako nalogo, kakor si jo je zastavil Petre, je danes še nekoliko zgodaj. Zakaj manjka nam še podrobne obdelave vsega gradiva, posameznikov kakor podrobni vprašanj, ki sestavljajo barviti ilirski mozaik — dočim je Vrazovo delo vsaj že v toliko raziskano, da nudi možnost za strnjeno obdelavo. Tudi to je razlog za prevladovanje njegovega lika v delu, ki je hotelo predstaviti gibanje kot celoto. Pri Vrazu se je Petre spuščal v podrobnosti, pri drugih je opuščal celo letnice rojstva in smrti. Tako je omenil celo, da je imel Vraz oster orlovski nos (str. 30), kar menda niti ne bo res, če se spomnimo njegove slike. Ostale osebnosti so v delu dobile manj prostora, dasi bi morda ta ali oni zaslužil večjo pozornost. Vse to je rodilo nesorazmerja, ki se ne krijejo s pisateljevo nameri, prikazati celotno ilirsko gibanje. Kakor rečeno, pogrešamo končno tudi sinteze, zaključkov, najsi bo za Vraza samega ali za celotno gibanje. In ne samo to. Močno se zdi, da je pogrešil Petre najbolj tam, kjer je hotel podati nekaj zaključkov, to je pri karakterizaciji celotnega ilirskega gibanja in pri karakterizaciji Vrazove osebnosti, v kolikor jo je iz njegovega dela možno izluščiti in razbrati med vrsticami.

O Vrazu nam pove Petre sledeče: da ga je »navdajala nenavadna bojazen samote in čezmerna ambicioznost. Prva se je vezala z občutkom zapostavljenosti kadar koli je mislil, da se družba z njim ne ukvarja, kolikor je sam potreboval. Vodil je obsežnejšo korespondenco kakor kdor koli, imel prijateljev več kot kdo drugi in vendar je tožil, da ga svet zanemarja in da se zanj nihče ne meni (str. 31). V verskem pogledu je strogo ohranil miselnost katolicizma, ki so mu jo posredovali kot otroku in ki je ni v

letih prestopa in kasneje nič vznemirjalo in nič vzvalovilo. Odpor proti vrsti duhovniškega delovanja, ki so ga kazale nekatere zgodnje slovenske pesmi, je moral biti (?) tako kot mnogo drugega pri njem, le zunanje prevzet literaren vpliv, ki se je kmalu zabrisal. Kadar pa je nasprotno nanesa prilika, da je uporabil primeroma s področja verske miselnosti (?! kdo je končno pri nas ni?), je ni opustil, temveč rad zapisal stavek, ki bi ga ne (?) zapisal, kdor bi zapadal verskim dvomom ali odporu proti katerim koli postopkom cerkve kot institucije. (Kaj pa Krst!) Enako pa ga tudi ni vznemirjalo, da je začela dajati osnovno črto njegovemu pesniškemu delu prav tista stvar, proti kateri so tedanji cerkveni krogi čutili največ odpora, erotična pesem. Prav zato ne, ker jo je povzel (!) literarno in ne filozofsko (?), ko (!) bi videl, da se z njo odpira celo novo področje spoznanju slovenskega in enako hrvatskega človeka, ko se mu bo pogled sprostil ozkosti, v katero sta ga dotlej vklepali predanost in popolna podrejenost življenjskemu načinu, kakršnega so za ljudstvo želeli cerkveni krogi, in videl v svobodnem mišljenju, drugačni vzgoji, novem vrednotenju čustev itd. nov smisel življenja, skratka, ko (!) bi tedanje življenje moralnih spon zamenjal pogum harmoničnega miselnega razvoja človeka...« (str. 169.) — Kaj je zdaj to? Ali je erotika še erotika in kakšna je literarno in filozofsko povzeta erotika? Ne glede na to, je tudi sintaksa ostalega stavka popolna uganika. Končno je tu še vprašanje, kakšna je bila Prešernova erotika, ali je bila literarno ali filozofsko povzeta in zakaj je Vrazova erotika strogo katoliška, Prešernova pa ne. Kaj se pravi »strogo katoliška« menda na Slovenskem ni treba nikomur posebej razlagati. Eksemplrov imamo v preteklosti in sedanosti dovolj. Kdor té pozna, bo takoj uganil, da človek, ki se erotično izživlja izven meja zakona, ne ravna strogo po katoliških načelih. To pa je Vraz zavedno počel. Spomnimo se samo njegovih besed prijatelju Vukotinoviću, in katere je na str. 171 navedel Petre sam. — Oglejmo si, kaj pravi Petre dalje. »Iz te slabosti umske doganljivosti, je izviral zanimivi dualizem Vrazovega dela in življenja, ko (!) se je z literarnim radikalizmom (?) družil splošni miselni konservativizem (?). Z veliko čuta za literarna vprašanja, ni (!) skoraj v vsakem drugem pismu je poročal v tujino tudi o politični situaciji) imel čuta za politična, družbena, socialna in svetovnonazorska« itd. Petre nam torej predstavlja Vraza: I. za čezmerno ambicioz-

nega, 2. za strogega katolika, 3. njegova erotika je povzeta literarno in ne filozofsko, 4. označuje ga slabost umske doganljivosti, 5. z literarnim radikalizmom se je družil pri njem splošni miselni konservativizem, 6. imel je veliko čuta za literarna vprašanja, ni ga pa imel za politična, družbena, socialna in svetovno-nazorska.

1. Zakaj očita Vrazu, da je bil »čezmerno ambiciozen? Ali ni spričo resnično težaškega organizacijskega in narodno buditeljskega dela zanemarjal svojega lastnega pisateljskega razvoja? Če bi bilo res, kar pravi Petre, bi si Vraz že našel pota in možnosti, da bi zasledoval svoje lastne cilje, zlasti, ker se je dobro zavedal, da ga obsežno in utrujajoče organizacijsko delo ovira pri lastnem literarnem delu. Ali ni vse njegovo početje mnogo bolj podobno početju zanešenjaka, navdušenca, ki plava v samopozabi za svojim navdušenjem? Čezmerno ambiciozni ljudje ne opravljajo takšnih poslov, kakor jih je opravljal Vraz. Da se je zavedal, kako je to delo oviralo njegovo lastno pisateljsko pot, priča dejstvo, da je Preradoviću odsvetoval prevzeti uredništvo novega lista, »Ja ipak neželim g. P. P., da metne ramena svoja pod taj teret boječih da pri tom vrlo dosadnom poslu neotupi um. Škoda bi bilo za takav prekrasan poetički duh, kojega ja metjem (polag moga suda) na pročelje našeg Parnasa, i vreden je da bude kolovodja u kolu vilah slovinskih.« (Dela V. str. 347/348). Vrazovo zanešenjstvo pa se po drugi strani sklada tudi z boleznijo, ki jo je nosil v sebi. Vsi jetični ljudje nagibljejo k njem.

2. Pri »Vrazovem strogem katolicizmu« smo se že nekoliko pomudili. Zdi se pa, da je Petre pozabil, pod kakšnim zornim kotom je presojal organizator Vraz vse, in da mu je bil vsak človek, ki je imel kakršen koli stik in vpliv na ljudstvo dragocen pripomoček v boju z vsenemštvom, da mu je bil agitator za idejo vse-slovanstva, v kateri je videl Vraz rešitev, zlasti za Slovence. Za Vraza, ki je bil rojen organizator in se je zategadelj lahko še bolj osredotočil na eno misel, drugega boja sploh ni bilo, kakor boj proti nemški nevarnosti. Vsa druga vprašanja so bila zanj podrejenega pomena. Duhovnik je bil takrat skoraj edini inteligent, ki je prihajal res v stik z ljudstvom — kako bi bilo sploh mogoče, da bi človek, ki je stal na bojišču proti nemštvu, stal obenem na bojišču proti duhovščini? In ker so končno njegove erotične pesmi izhajale v Zagrebu in ne, kakor Prešernove, v Ljubljani, niso bile nevarne, zato je tudi ni naletel na neposredni od-

por proti njim in se ni mogel srečati na tej ravni niti s cenzorjem Pavškom niti s kom drugim izmed njegovih naslednikov in somišljenikov.

3. Kolikor je znano, je »strogi katolicizem« pri nas ostro nastopal proti sleherni erotični pesmi in vsaj ni delal razlike med erotiko, ki je bila »povzeta« literarno in med erotiko, ki je bila »povzeta« filozofsko. Označil je celo Prešernovo erotiko za Sauglockenläuten. Erotična in seksualna sfera je bila od nekdaj najobčutljivejša točka. Zakaj kompleksi, ki nastajajo v tej sferi, so nudili cerkvi skoraj dve tisočletji orožje, s katerim je moralčno obvladovala široke množice. Zato je bilo sleherno priznavanje erotike kot pozitivne sile, sleherno opevanje ljubljene osebe, sploh sleherno očitno razpravljanje o tej temi že samo po sebi poseg v to gospodstvo. Odtod odpor. Vendar je tudi Vraz v svojem življenju naletel bolešno nanj, ko se je moral prav pod tem pritiskom odpovedati svojemu razmerju do Dragoile Štaduarjeve. Tako je tožil Sreznjevskemu (Dela V. koncept str. 328): Nu djavau u prilici popovskoj uvuče se u taj raj i raztrže složna naša srca — otrovnim dahom jezuitskih svojih načelah. Danas je prvi dan moga samozatočenja... Pobratim moj J. Čačković i supruga dobra grofovna Ivana pitaju me za uzrok tuge moje. Nu ja ne smim da odgovorim.«

4. Petre očita Vrazu »slabost umske doganljivosti«. V čem naj bi ta bila in kako naj bi se pokazala? Ze če pregledamo njegov prevodni repertoar, razodeva človeka resnično velike erudicije. Niti njegovo eseiistično delo niti njegova korespondenca ne potrjuje Petretove izjave. Morda bi mogli pristati nanjo samo v enem smislu, v tem namreč, da je bil Vraz fanatik, torej človek vere in človek dejanja, zanešenjak, ki ni poleg svojega Slovanstva in boja proti tujcem videl ničesar drugega. Da je bilo tako priča dejstvo, da so bili Vraz in njegova okolica (kakor vse kaže menda) gluhi za gibanja, ki so se pojavljala bodisi med Nemci na Dunaju bodisi med Madžari v Budimpešti. Črta ločnica je bila zanje nacionalnost. — Po »umski doganljivosti« lahko opredelimo ljudi vedno le v sorazmerju z njihovo okolico. To je Vraz prav gotovo dosegal, celo nadkriljeval. Fanatizem se vedno veže z umsko povezanostjo in je v nasprotju s širino, s sproščenostjo, ki se sama spoprijema z vsakim vprašanjem posebej brez posredovanja nauka te ali one veroizpovedi. Tip širine predstavlja pri nas Prešeren, fanatizma Vraz. Prvi je spadal v vrsto

»tistih, ki so spoznali«, drugi pa v vrsto onih, ki jim pravi Nemeč »die Wissenden«, šteje jih v vrsto onih, ki jih vodi nauk in beseda. Prvi so globoko zasedrani v življenju in črpajo svoje sile iz njegovih pravilov — drugi pa so bili nekoč izkoreninjeni, izpodrezani po volji usode in potrebujejo nauka in besede, da se ravnajo po njej. Zato je presenetljivo, kako jasno in odločno je lahko Prešeren odgovarjal na vsa bistvena vprašanja o narodu in o jeziku (pa tudi Miklošič), in kako je zabredel Vraz, kljub svojim navidez logičnim in pravnim izjavam in dokazovanjem. Zato Prešeren niti za hip ni podvomil o življenjski sposobnosti svojega rodnega jezika, Vraz pa, v svoji rodbinski preteklosti vsaj po očetovi strani prav gotovo ni bil tod globoko zakoreninjen, je opustil jezik na podlagi racionalnih premišljevanj in jel pisati v hrvaščini — dasi si je utvarjal, da bo pisal v novem umetnem skupnem jeziku. Samo v tem smislu je možno sprejeti Petretovo oznako o Vrazovi »omejeni umski doganljivosti«, dasi izraz ni posrečen, ker tu ne gre za »umske« kvalitete, marveč za zadeve krvi, podtalne povezanosti, za zadeve vitalite.

5. Literarni radikalizem in miselni konservativizem sta dva pojma, ki bi ju če si ju natančno ogledamo, prav težko opredelili. Kako, ali literarni radikalizem ne vključuje v sebi že miselnega dela? Ali ni sleherna beseda, ki je napisana, bila prej premišljena? Kako je torej možno ločiti literaturo od mišljenja? Tu je napravil Petre nevaren skok. Ali ne vtelesi literat v svojem delu miselnega izvlečka svojega življenja in časa. Kaj je hotel torej Petre povedati s tema oznakama? Ali je mislil tu na politični konservativizem? Za to, da je mislil tako, bi govorilo tudi nadaljnje označevanje Vraza, ki da je imel po Petretu veliko čuta za literarna vprašanja, ni ga pa imel za politična, družbena in svetovnonazorska. Jasnó je, da je bilo takrat v ospredju narodnostno vprašanje, da je gibanje, ki je zajelo Vraza, reševalo v prvi vrsti narodnostna vprašanja in da družbena, to je socialna in svetovnonazorska vprašanja niso bila v ospredju. Toda ta narodnostna vprašanja, za katera je šlo, so bila izrazito političnega značaja in ne zgolj literarnega. Preden bomo torej govorili o Vrazovem smislu za politična vprašanja, se moramo spomniti dejstva, da ima vsako javno udejstvovanje posameznika tudi svojo *politično* vsebino, naj se je on sam zavedal ali ne, in naj se to delo odigrava, zlasti še pri nas, tudi samo na literarnem področju. Ko

smo se vprašali po politični vsebini Vrazovega dela, se moramo obenem vprašati po politični vsebini ilirskega, oziroma vseslovenskega gibanja. V resnici je čudno, da se noben raziskovalec ilirizma ni vprašal po njej, stokrat bolj čudno pa je, da Petre ni opazil najvidnejšega plodu tega gibanja, vseslovenskega kongresa v Pragi dne 31. maja 1848, ki je bil odgovor na vsenemško narodno skupščino v Frankfurtu dne 18. maja istega leta. V Frankfurtu sta se pojavili dve najvidnejši liniji, linija desnice, ki je bila centralistična, ki je zahtevala združitev vseh nemških dežel (tudi Avstrije) pod eno centralno upravo in vlado, ter linija leve, ki je proklamirala vodilo suverenosti ljudstva in ki je po revolucionarni poti stremela po republikanski zvezni državi. (Avstrijski Slovani, zaposleni s svojim odporom proti vsenemštvu, so to linijo prezrli, bili so zanjo gluhi, Drugače Bakunin.) Med tema skrajnostima so bile še druge skupine, ki so po svoje prilagajale in spajale težnje obeh zgornjih linij. Če si ogledamo te struje natančneje, vidimo, da nimajo samo časovnega pomena, marveč da boj med njima še ni odločen in da je bila za enkrat močnejša desnica, dočim je levica segala čedalje globlje in si izgradila svojo revolucionarno doktrino. Kot odgovor na to zborovanje, v katerem so videli avstrijski Slovani nevarnost za svoj obstoj, (kar se je izkazalo za pravilno presojanje), se je vršil kongres v Pragi. Njegov program je obsegal tri točke:

1. Osnovanje društva slovanskih narodov monarhije za skupno varstvo in obrambo.

2. Spremembo monarhije v federativno državo s povsem enakopravnimi narodi.

3. Dosego tesnejšega in trajnejšega zedinjenja književnosti, znanosti in umetnosti vseh slovanskih narodov.

Torej izrazito političen program, ki ima svojo inačico na področju prosvetnega dela. Tega kongresa so se udeležili poleg Čehov Hrvatje, Srbi, Slovenci (Stanko Vraz ter zastopnika dunajske Slovenije Anton Globočnik in Alojzij Šparavec), Slovaki, Poljaki, Rusini in kot gost Rus, revolucionar Mihael Bakunin. Kongres je imel tri skupine: češko-slovaško, poljsko-rusinsko in jugoslovansko. Vsaka izmed teh skupin je volila svojega predsednika. Češko-slovaška Palackega, poljsko-rusinska kneza J. Lubomirskega, jugoslovanska pa — Stanka Vraza, ki se je na kongresu prijavil kot zastopnik Slovencev. Za vodjo tega izrazito političnega dela na kongresu so torej južni Slovani izvolili Stanka Vraza, dasi med njimi ni manjkalo ljudi, ki bi utegnili ime-

ti politične sposobnosti. Izvolili so Vraza, dasi so bili od Hrvatov navzoči Torkvato Brlić, dr. Miroslav Dražić iz Slavonije, Petar Frančeskin iz Primorja, baron Dragutin Kušlan, Josip Praus iz Zagreba, Maksim Prica, banski tajnik, Franjo Tkalac iz Karlovca, Mato Topalović in Vatroslav Lisinski, med Srbi Nikanor Grujić, Vuk Karadžić, Pavel Stamatović in Jovan Subotić. Ta delegacija je izvolila za svojega predsednika po Petretovem »zgolj literata« Vraza in mu zaupala zastopstvo v bistvenih političnih vprašanjih.

Kongres je imel tudi zunanje slovanski poudarek. Surke, crvenkape in bridke sablje so povzdigovale njegovo slikovitost, zlasti pa jo je povzdignila slovanska maša, pri kateri se je pop po »svjataja svjatah« spominjal carja Dušana Silnega, Karadjordja, Petra Velikega, kralja Sobjeskega, Jurija Podjebradskega, med živimi pa cesarja Ferdinanda, patriarha Rajačića, bana Jelačića, slovanskih zastopnikov in vseh slovanskih narodov. Posvečen kruh je prejel najprej Vuk Karadžić, a za njim ostali udeleženci kongresa. Vsa Praga je bila okrašena s slovanskimi zastavami, udeleženci pa so nosili posebne kongresne kokarde. Tako je bilo zunanje, svečano lice kongresa. — Bolj važno in zanimivo je seveda politično delo kongresa. Pojavili sta se dve struji, in sicer prva linija tako imenovanih federalistov, ki je bila za monarhijo, toda za federativno monarhijo na podlagi enakopravnosti narodov. To je bila linija federalistov Palackega in Havlička (ki predstavlja zametek češke narodno-liberalne stranke); videla sta rešitev avstrijskih Slovanov v Avstriji, zgrajeni na demokratičnih federalističnih načelih. Druga linija, radikalno demokratska, se je priznala k revoluciji in k političnim ciljem, ki jih je opredelil Bakunin. Proglašal je politiko »samoosvojenja, revolucije, sodelovanja s prebujenimi narodi vseh dežel in bratstva z demokracijo vsega sveta«. In baje je bil na kongresu čedalje bolj opazen Bakuninov glas. (Kako, da Petre ni opazil njegovega »Aufruf an die Slaven?«) — Praški kongres je vojaštvo razgnalo, tudi Stanko Vraz je moral brez crvenkape hočes nočes zapustiti Prago. Kakšno je bilo njegovo delo in stališče na kongresu ni danes možno točno dognati, ker so se spisi skratka »izgubili«. Ze to dejstvo priča, da so ljudje, ki so kongres vodili — in med te je spadal Stanko Vraz — vendarle imeli tudi nekoliko smisla za politične zadeve. Vprašanje, ki bi ga bilo treba tu rešiti, je, ali je bil Vraz federalist ali radikalen demokrat, ki je sim-

patiziral z Bakuninom. Odgovor na to vprašanje, ki ga bo najbrže možno dobiti, če ne iz izgubljenega kongresnega materiala, pa vsaj iz drugih okolnosti, zlasti iz Vrazovega odnosa do bana Jelačića po kongresu, bo šele nudil ogrode za pravo karakterizacijo Vraza. Vsekakor pa v nobenem primeru ne drži trditev o njegovi zgolj literarnosti. Ne samo praški kongres, marveč ves potek dogodkov do leta 1918. in dlje nam priča, da je bil takratni ilirski, oziroma vseslovanski pokret političen, najsi si je iskal izraza zlasti na literarnem področju. Obe liniji, ki sta se pojavili na praškem kongresu, sta živeli dalje, dokler ni leta 1918. zmagala Bakuninova teza osvoboditve slovanskih narodov in razrušitve avstro-ogrške monarhije. Zato ni čudno, da je tudi ilirizem doživljal vedno nove inačice in da ga je razvoj dogodkov postavil vedno pred nove politične dileme.

Ves ilirski pokret dobi samo v teh zvezah svoj smisel, da, svojo upravičenost in tako razumem tudi njegovo množestveno osnovo. Ker Petre teh ni upošteval, mu je obvisel v zraku. Ilirizem je bil gibanje meščanstva in malomeščanstva v boju z vsenemško hegemonijo. In to je končno ostal. Kakor na praškem kongresu, bi pazljivi opazovalec tudi danes zasledil v njem dvoje linij, ki imata seveda drugo barvo, moderno politično terminologijo, teorijo in cilje. Naravnost presenetljivo je, da Petre tega kongresa sploh ni opazil, čudno je tudi, da skoraj noben ocenjevalec ilirizma, ali bolje, vseslovanstva, pri nas ni osvetlil vprašanja s pripomočki, ki so bili na dlani. Odpor proti vsenemstvu, ki je grozilo zadušiti mlade slovanske narode v Avstriji, je bil zdrav, bil je odziv življenjaželnega in zmožnega slovanskega življa, ki je končno izvojeval svojo *nacionalno revolucijo*. Bil je izrazito političnega pomena, najsi si je, kakor rečeno, dobil izraza predvsem v literaturi.

Spričo skrajne nepopularnosti »ilirizma« pri nas, ki je zaradi svojega ponovnega skoka skozi okno naletel na vesplošen odpor, se je zdela Petretu, da mora v Vrazu prikazati šolski primer miselnega konservativca in političnega zapečkarja. Spričo dejstev se mu je to seveda moralo ponesrečiti. Vraz je bil izrazit eksponent slov. meščanstva in malomeščanstva v njegovem boju z nemštvom in oblast je imela dober nos, ko ga je zasledovala, dasi vprav zaradi svojega literatstva, zaradi svojih zvez in zaradi splošne razrahljanosti predrevolucijske dobe zanjo ni bil povsem »prijemljiv«. Literatura je ilircem nudila samo »linijo

najmanjšega odpora. To gibanje je rodilo tudi izrazito politične plodove. In kdor bo hotel v resnici narisati prave poteze gibanja, kakor tudi prave poteze Vraza, bo moral v prvi vrsti rešiti vprašanje njegove politične linije. To so nam ostali doslej vsi iliroslovci in vrazoslovci na dolgu. Obravnavati Vraza kot zgolj literata pa je dokaj neuspešno.

Kljub vsemu pa je Petretova knjiga zanimivo delo, ki bo dalo marsikako pobudo in ki je tudi osvetlilo marsikako vprašanje. Pisana je v prijetnem jeziku in lahkem tonu. Škoda, da jo kazijo večsah nekam čudne pridevniške tvorbe, kakor na primer izobraženejši (str. 20), razvitejši (str. 30), opredeljenejši (str. 79), dovršenejši (str. 82, 90), negotovejši (str. 180). Na strani 16 govori Petre o nekdanjih tovariših graških hrvatskih (!) študentih, kar je nerazumljivo. Dalje je bil Miklošič rojen na Radmerščaku in ne na Radmerščaku, kar je menda tiskovna napaka. Vrazova sestra pa je bila po Petretu enkrat poročena s Francem Mohoričem, ki je imel domačijo v Ilovcih na Štajerskem (str. 161), v marcu 1846 pa je

postala vdova po posestniku Ivanu Mohoriču v Hermancih (str. 248). Ni jasno, ali je to ista sestra, ali je bila dvakrat poročena, ali gre za dve sestri, ki sta bili poročeni z Mohoriči.

Kronološko tudi ne bo pravilna trditev da bi Vraz »v zadnjih graških letih bil lahko priča novega (!) literarnega in umetnostnega nazora, za katerega se je borila skupina Sturm in Drang, toda v njegovem delu, zapiskih in pismih ni niti odraza tega«. Petretova »Vrazova graška leta« nosijo letnice 1830—1838. Gibanje Sturm und Drang pa postavlja nemška literarna zgodovina dobrih šestdeset let nazaj, to je gibanje, iz katerega sta izšla mladi Goethe in Schiller.

Knjiga je lepo opremljena, krasijo jo originalni lesorezi iz Vrazove dobe, na naslovnih strani je celo emblem Gajeve »Danice«. — Vsekakor je razveseljivo, da posvečajo naše založbe čedalje večjo pažnjo naši preteklosti. Tako torej lahko upamo, da jo bomo v preteku nekaterih desetletij v resnici poznali.

Milena Mohoričeva.

R A Z N O

JOVAN DJONOVIC: USTAVNE I POLITIČKE BORBE U CRNOJ GORI

Pred kratkim je izšla čez 300 strani obsegajoča politično-zgodovinska knjiga izpod peresa znanega črnogorskega javnega delavca in časnikarja Jovana Djonovića, ki pomei tehten doprinos politični zgodovini Črne gore v našem stoletju. Delo bo namreč po piščevi zamisli obsegalo dobo od leta 1905. do leta 1915. Knjiga, ki je sedaj izšla, je šele prva, dočim bo druga v doglednem času sledila. V prvi knjigi je obdelano obdobje 1905—10. dočim bo drugi zvezek obsegal dogodke do leta 1918. Delo je sila vestno napisano, saj ga je napisal sodobnih in človek, ki je aktivno posegal v črnogorsko javno življenje tistega časa. Zlasti o omladinskem pokretu v Črni gori, ki se je pojavil leta 1903. in je trajal, dokler je trajala tudi sama Črna gora kot samostojna država, je pisec nanizal zanimive in pomembne podatke. T. P.

SMRT MILICE JANKOVIĆ

Dne 27. julija je po dolgotrajni boleznj umrla v Niški banji znana srbska pisateljica starejše generacije Milica Janko-

vić, ki so jo prihodnji dan pokopali na beograjskem pokopališču. Čez dvajset let jo je mučila težka bolezen in je bila skoraj trajno, zlasti zadnja leta, privezana na posteljo. Živela je čisto notranje, ustvarjalno življenje in zlasti dolge mesece in leta na bolniški postelji med štirimi stenami najskrbneje porabila za književno ustvarjanje. — Rodila se je koncem leta 1881. v Požarevcu v trgovski hiši. Književno je začela delovati pred tridesetimi leti, ko se je s prozo in pod psevdonimom oglasila v predvojnem »Srpskem knj. glasniku«. Zgodaj je že zbudila pozornost, saj je celo Skerlić v svoji veliki zgodovini spregovoril pohvalno o njej. Do svoje smrti je izdala 18 knjig. Največ je novelskih zbirk oziroma novel (Ispovesti, Neznani junaci, Kaludjer iz Rusije, Plavi dobročudni vali, Putem, Čekanje, Ljudi i skamije, Smrt i život), trije romani (Plava gospodja, Pre sreće, Mutna i krvava) in precej mladinskih del. Med prevodi je najbolj znano Tolstojevo delo »Detinjstvo, dečaštvo i mladost«. Bila je rutinirana pisateljica, imela je dober stil, dočim je vsebinsko v najboljšem pomenu socialna. T. P.

**Salda-konte, štrance, journala,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

i m a

vlog nad din **400.000.000⁻**

Lastne

rezerve din **28.650.000⁻**

Daje

posojila na menice in vknjižbe

Za vse obveze hranilnice jamči

MESTNA OBČINA LJUBLJANSKA

Klišeje

*vseh
vrst
po
fotogra-
fijah
in
rišbah
izvrtuje*

Klišarna St. Deu

Ljubljana, Valmatinova ul. 13

Bratje Piatnik v Radečah pri Zidanem mostu

je najstarejša tovarna za papir v Jugoslaviji, ki izdeluje priznано najboljši in najfinejši papir za dokumente, vrednostne papirje, za trgovske in zemljiške knjige itd.

Zlasti izdeluje **lin brezlesni papir** vseh vrst in teže za tisk knjig, listov, brošur in vseh vrst tiskovin, pisarni in pisarniški papir, strojepisni papir, karton bel in barvast, dokumentni koncept itd. — **Specialna tovarna za izdelavo risalnega papirja, papirja za kamenotisk, offsettisk in bakrotisk**

Izdeluje tudi vse vrste **srednjelinega papirja**

Naročila sprejema in izvršuje ter daje vsa pojasnila tvrdka

MERCINA IN DRUG

glavno zastopstvo in samoprodaja na veliko

Ljubljana, Kolodvorska ulica 8 — Telefon 22-32

Cene skrajno solidne, nižje od vseh inozemskih!